

Cemal Kafadar ile Dünyada Türk Tarihçiliği Üzerine

Her sayıda söyleşimizi yaparken önce konuğumuzun kişisel serüvenini ve yaptığı çalışmaları dinliyoruz, ardından dosya konumuza geliyoruz. “Dünyada Türk Tarih yazımı” ile bitireceğimiz söyleşimize kişisel hikayenizle başlamak istiyoruz. Yani 1954’ten...

O kış boğaza kar gelmiş, biliyor musunuz? Bayağı kötü, soğuk bir kış. Kötü demeyim aslında, ben seviyorum karı. Birkaç kere değişik şekillerde cevap verdim, hayatım hakkındaki sorulara. Kendini tekrarlamak da istemiyor insan; bir de kendine farklı farklı hikayeler uyduruyor herhalde. Bilhassa otobiyografi veya birinci şahıs ağzından anlatılan metinleri çalıştığım için, bazen susmak daha iyi geliyor bana.

Bugün hangi “beni” anlatacaksınız?

Ego-documents diye yeni bir laf çıktı; onu da sevmiyorum, her şeye çare gibi kullanılan teknik bir terim. Ötekilerin hiçbiri tatmin edici değil, *ego-document* diyelim denilse de, bir kere zarif bir terim değil. Ayrıca ego kelimesinin çağrıştırdıkları düşünülürse, o başlığa yakıştırılan her metnin o tür çağrışımlarla birlikte ele alınmak isteneceğinden emin değilim. Bütün o birinci şahıs anlatılarını *ego-documents* altına indirgemek çok aceleci geliyor bana.

Formatif olduğunu benim çok sonra anladığım ortaokul yıllarımla başlayalım. Fatih’te oturuyoruz. İstanbul Erkek Lisesi’nde yatılı okuyorum. Çarşambaları bir öğlen iznimiz var. Cumartesileri öğlene kadar okul var; sonra eve gidiliyor, Pazar akşamı yeniden okula dönülüyor. Ben genellikle bunu yürüyerek yapardım. Sahaflar’ın içinden geçerek, etrafa da bakınarak. Ama ne anladığımı da bilmiyorum. “O yaşlarda mimari analiz yapıyordum, bilmem ne yapıyordum” desem çok saçma olur. Ama bir his veriyor insana. Bunları çok daha iyi anlamak isterim, çocuk eğitimini, çocuk psikolojisini... Hepimiz tek tek düşünsek herhalde çocukluk yıllarına giden bir şey görürüz. Tarihçi olmasak bile, eğer tarihle derinlemesine ilgileniyorsak onun başladığı bir noktalar olacak. His dünyasında özellikle başladığı bir yer olacak. Daha ortaokulda şiir yazmaya başlamıştım. Şiir heveslerim vardı. Kendine göre imgeler buluyorsun. Şiir hevesleri genellikle çok genç başlar. Çok büyük şiirler de çok genç yaşta yazıldı, değil mi? Neyse, işte o güzergahta karşına çıkan yan yollara sapıyorsun bazen, “Bir gün bu şehri tanıyacağım” diyorsun. “Bir gün bütün binalarını, bütün sokaklarını hissedeceğim, bileceğim” gibisinden romantik hevesler kaç yaşında başlar bilmiyorum, 15-16 yaş belki. O

zamandan öyle bir şeyler düşünürdüm; bu sahaflardaki eski kitapları okuyacağım, bazı yapıların niye böyle güzel, bazılarının niye böyle çirkin geldiğini belki bir gün anlayacağım. Çok zor, o güne entelektüel bir ses yakıştırmak. Ama var bir şeyler, hepimizde var. Çok erken başlıyor bazı kıvılcımlar. “Annemi çok seviyordum” tarafını anlatmak çok daha kolay.

Buradan ailenizin etkisine gelebiliriz belki.

Rahmetli dedem ben 10 yaşının içindeyken öldü. Onu çok anıyorum yaşlar ilerledikçe, çocukluğumun en iyi arkadaşıydı belki. Şimdiki kafam olsa da anlattırsam. Gazze’de asker. Balkanlar’dan, Tikveş’ten, köyle tarımla içiçe küçük kasabalı bir çocuk. 18 yaşında onu Gazze’ye yollamışlar. Makedonya’dan gidiyor, savaşıyor, esir düşüyor. İngilizlerin esir kampları o yıllarda Kahire’nin dışında; orada kampta kalıyor, açıcılık öğreniyor. Kamp açıcısı; o yüzden de evde yemek yapan nadir erkeklerdendi benim tanıdığım dünyada. Babam elini çaya bile değdirmezken dedem böyle yemek yapmaya dalaradı.

Dedemle film seyrederdik. Yazlık sinema görünürdü bizim balkondan, perdenin dörtte üçü de olsa. Bayağı film seyretmişizdir. Paltonun içerisine sarardı. Rami’de bu, orada da ayrı bir alem vardı. Sonra Eyüp; hep gönlünde insanın Eyüp. Vatan, maskat-ı re’s nasıl bir şey yapıyorsa gönlünde insanın. Ve çok şükür, hakikaten İstanbul’da doğup büyümek nimet; gariban, ezilmiş bir insan olmadıktan sonra.

Dedem haftada bir gece, Perşembe gecesi Kahire Radyosu’ndan Ümmü Gülsüm dinlerdi. Pederleri pek açmazdı bu müzik, onlar yattıktan sonra dinlerdi dedem. Babamlar daha “artık cumhuriyet çocuğu olacağız” havasında; esnaf gerçi. Ama çağa, devre ayak uydurmak babında ya da belki de hakikaten hoşuna gitmiyor, bilmiyorum. Ama dedem bayılırdı, ben de onun dizinde oturup gece Ümmü Gülsüm dinlerdim. Bu tür hatıraların bir anlamı var, ileride yapabildiğimiz kadar yaptığımız tercihlerde. Ama tarihi bir alan olarak o zamanlarda hiç düşünmedim, kendim için bir meslek anlamında. O duyarlıkları daha çok edebiyat üzerinden yaşıyordum. Sanat tarihi yapamayacağımı biliyordum, öyle bir görsel analiz yeteneğim yok. Ama sanat tarihini okumayı çok seviyordum. Sezer Tansuğ’un *Şenlikname Düzeni* tekrar tekrar okuduğum, beni çok düşündürülen bir kitaptı. Perspektif meselesi üzerine akıllıca birtakım mülahazalar vardı.

Lisedeyken Sinematek’e üye oldum, çünkü İstanbul’da sinema ve kitapçı açısından çok önemli boşluklar vardı. Sinematek’te, lise 2 veya lise 3 olsa gerek, *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü*, *Ah Mine’l Aşk* filmlerini seyrettim, bunlar müthiş filmlerdi. Bir de rahmetli Sabahattin Eyyüboğlu’nun yaptığı Karagöz belgeseli.

İstanbul Modern’e gittik bir hafta önce. Üst kattaki devamlı koleksiyonu hiç esaslı gezmemiştim. Orayı gezerken dikkat ettim bana en çok hitap eden, beni en çok saran tam bu anlattığım yılların temsili. Cihat Burak, Doğançay, o yılların müthiş grafik sanatçısı ve sonranın meşhur reklamcısı Mengü Ertel... Çizgi filmde hat örneklerini kullanmak gibi çok farklı yerlere gidiyordu o grafik alanındaki yaratıcılık. O bir kuşak; bir yerde ikinci yeniyile örtüşüyor şiirde. Kendine göre çok cesur bir modernizm anlayışı da var. Ama bununla birlikte dekoratif bir motifçilik ya da öyle sığ bir gelenekçilik gütmenden, çok rahat gelenek denen o malzemeyle yoğuruyorlardı işlerini. Modern Türk kültü-

rünün çok önemli bir yaratıcı dönemeci. O duyarlılık çok hitap etti bana. Sezer Tansuğ, ulusal sinema kavgası, Kemal Tahir... Entelektüel olmaya heveslenen benim gibi 16, 17, 18 yaşlarında bir çocuk için ve arkadaşlarım, yakınlarım için; bunları bilmek, bunları konuşmak, bunlar üzerinden laf üretmek, o yaşın neyse bütün hoppalıkları, züppelikleri, delikanlılıkları dahil, belirleyiciydi. Mesela, o yıllarda Sinematek'te bir film seyrettik: Alman yönetmen Volker Schlöndorff'un *Michael Kohlhaas-Der Rebell* adlı filmi. (Sonra ben İstanbul film festivalinde seçki yaptığımda onu getirtmeyi çok istedim. Yönetmenin kendisi filmden memnun değilmiş, dijitize kopyalarını filan yaptırmıyormuş ve 35'liğini de göndermiyormuş). Alman bir Celalî'nin hikayesi aslında; 16. yüzyıldan bir belgeye dayanarak anonim bir roman yazılmış. Sonra Heinrich von Kleist 1800 sularında (1808-10) bundan bir modern roman üretmiş, Schlöndorff da Kleist'tan film yapmış. Ben lise yıllarında Sinematek'te filmi gördüm, bayıldım. O filmden sonra bir tartışma oldu, "Bizde böyle filmler yapılmıyor" filan diye. Ben de hemen cevabı yapıştırdım: "Önce Celalîlerin tarihinin yazılması lazım." Burada hemen zihin bir kayıt düşüyor: bu konuda yazılanları git oku. Bu gibi meseleleri okul arkadaşlarımızla tartıştığımızı hatırlıyorum, tarihçi olmak hevesiyle değil, ama tarih deyince ne kadar az şey bildiğimizi, oysa konuştuğumuz toplumsal meselelerin çoğunun tarihî bir derinlik gerektirdiğini sanırım hepimiz farkediyorduk. .

İstanbul Lisesi'nin ortamı da bu tartışmaları mümkün kılıyordu galiba.

Muhakkak. Entelektüelliği çok heveslendiren bir yerdi bence.

Ahmet Davutoğlu da İstanbul Lisesi'ni herkesin ideolojisine göre durmadan kitap okuyup birbiriyle atıştığı bir yer olarak anlatıyor.

Kesinlikle. Fikrî tartışma yapan ve fikrî tartışmada temayüz eden bir insan olmak iyi bir şeydi; anti-entelektüalizm yoktu. Bir de İstanbul Erkek Lisesi'nin diğer yanı -benim hocam olmadı ama çok imrenirdim- benden beş sınıf yukarıdaki ağabeyimin felsefe hocası Nurettin Topçu'nun varlığıydı. Ben de hep felsefe okumak istiyordum. Bütün bunların içinde yatan tarih meraklarımı, hassasiyetlerimi şimdi analiz ederek çıkartıyorum ama, kafamda felsefe vardı daha çok. Nitekim üniversitede de felsefe okudum sonradan. Neyse, ağabeyimden duyuyordum ki Nurettin Topçu onlara derse geliyormuş, acayip bir adammış, kimseye benzemiyormuş. Ortaokulda felsefe yok tabi. Ben ortaokuldan sonra ayrıldım İstanbul Lisesi'nden. Okulu çok seviyordum, ama ayrılmamın sebebi de bir önemli meseledir: O yıllarda çok dayak vardı. Vaka-yı adiyeden gibiydi, hakikaten bezmiştim. Etüt ağabeylerinden oluyordu, ona alışmıştık da. Ama bir beden hocası vardı, takma adı Oki'ydi, kızılılık sopasıyla dövmüştü bir keresinde çok fena, beş altı arkadaşı, sabah etüdüne geç kaldık diye.

Neyse, felsefe düşünüyorum Nurettin Topçu'ya imrenerek. İlk kendimi hazır hissettiğimde, lisenin sonuna doğru herhalde, *Hareket* dergisi okumaya başladım. Çok geniş bir şekilde dergi takip etmeye çalışıyordum o yıllarda. Bunun içine bir ara ortaokulda pop müzik dergileri bile giriyordu. İnsan devamlı bakıyor, merak merakı doğuruyor. Lisenin sonuna doğru daha çok solcu entelektüel edebiyat, felsefe, sosyoloji dergileri ve *Hareket*.

Amerika'ya sonra felsefe okumaya gittim. Kabul edildim üniversiteye. Ben –o yıllarda Türkiye'den çıkan her çocuk gibi- Amerikan sistemini hiç bilmiyorum. Ama şunu biliyordum ki felsefe okurken bile başka dersler yapabileceksin. Sırf felsefe okumak değildi amacım, tam ne yapmak istediğimi bilmiyordum, emin değildim. Sinemaya çok meraklıydım, gider gitmez film dersleri aldım; hem film yapım derslerine, hem de film tarihini tanımaya ve film eleştirisi dilini edinmeye yönelik derslere gittim. Bir yandan dil öğreniyordum, sosyolojiden ve fizikten ders alıyordum. Mesela “Physics for Poets” diye bir ders vardı. Fizik ve hatta fen okumayı düşünmeyenler için öyle bir fizik dersi veriliyormuş. Beni çok etkileyen bir dersti, yeni astronomi teorilerini anlattı hoca: “Evreni şöyle de düşünen var, böyle de.” Hoppala! Ne demek yani, şöyle de düşünen var, böyle de düşünen var? Bir yandan felsefe okurken bir yandan bütün bunları yapabilmek cazipti.

O yıllardan mektuplarım duruyor; arkadaşlarım bazen anlatıyor, bırak her ayı, her hafta “Yok, olmayacak bu iş, ben döneyim” diyormuşum. Ücra bir yere gitmiştim (Hamilton College), kuş uçmaz, kervan geçmez. Onu da bilmiyordum, New York yazınca ben bildiğimiz New York sandım, meğer New York eyaletinde bir yermiş! Ama sonra hakikaten sevdim işte. Şehir Üniversitesi'nde çeşitli ülkelerden insanların olmasının avantajlarını konuşmuştuk ya, işte öyle bir durum vardı: Şilili, Yunanistanlı arkadaşlarım vardı. Türkiye'deki 70'lerin üniversite ortamından çok farklı bir ortamdı, entelektüel açıdan. Ve de bu entelektüelliğin hem kitabı ve ders tarafı, hem de bu sosyal tarafıyla çok farklı bir yerdı. Ama felsefe okumaya devam ettim burada.

Lise dönemine geri dönecek olursak, Robert Koleji'nde hocalar, dersler ve okul ortamı nasıldı?

Çok daha rahattı, disiplincilik perspektifinden bakıldığında. Şöyle bir şok yaşadığımı hatırlıyorum: Lise 1'de İngilizce Edebiyat dersindeyiz. Hocamız Lovett, ki vefat etti iki üç yıl önce, şiir yazardı, Redhouse Yayınevi yayınladı onun şiirlerini,¹ ters, ama çok da iyi entelektüel bir *expatriate*. 30-40 yıl önce Amerika'dan çıkmış; Hemingway'e özenirdi. Sınıfta Tony'nin kardeşi Brian Greenwood vardı, şimdi California'da yaşıyormuş. Bir şey okurken, laf George Washington'a geldi. George Washington'u metheden bir şey söyledi Lovett. Brian –ki bizim gibi 16 yaşındaydı- “But he screwed his black slaves” dedi. Biz buz kestik! Normalde Türk eğitim sisteminden gelen çocuklar olarak bu lafın sınıfta söylenmesi büyük bir şey gibi geldi bize. Artık bu burada durmazdı, bu nereye gider bilinmezdi. Ama Lovett gülümsedi. “Duydum, ben de duydum” dedi, sonra lafına devam etti, gitti. Bu tür karşılaşmalar çok zordu. Bu anlamda Robert Kolej çok rahat bir yerdı. Mesela, biz İstanbul Erkek Lisesi'nde sabah erken kalkardık ki rahatça futbol oynayalım. 6'da kalkarsın, Kapının yanında şahane poğaçaya satılıyordu, sahlep vardı, yersin içersin, çok güzel. Tam maça başlarsın abiler gelir. Abiler de bir-iki sınıf büyükler. Hadi bakayım, dışarı. Çok yaşadık biz bunu. Robert Kolej'de o tür hiyerarşiler yoktu. Bir de, mesela Thomas Davis vardı, İngilizce hocasıydı. Beşiktaş'ta basket oynadı yıllarca. Bir zamanlar Türkiye'de sıkı basket oynayan nadir yabancılandı. “World Literature” diye bir dersi vardı. Orada Ignazio Silone, Graham Greene okuduk,

1 James Lovett, *Lovett's Turkish Album*, İstanbul: Redhouse, 1995.

Robert Kolej'in kendi müfredatının bile dışında olarak. İstanbul Lisesi'nde çok iyi bir entelektüel ortam vardı, çok şey aldım. Ondan sonra Robert Kolej'de farklı şekillerde yine bana çok gıda veren bir ortam buldum. Ve yine o yılların özelliği, her iki kurumda da arkadaşlar arasında entelektüel muhabbeti yapmak normal ve iyi bir şeydi. Vatani kurtarıyorduk devamlı; "Sen bunu okudun mu?" diyorduk birbirimize. Sınıf ve yaş olarak o yıllarda çok değişik mecralardan insanla beraberdik, Roni Margulies, Celal Şengör, Lale Müldür, Irvin Cemil Shick, Mim Kemal Öke... Bunları şu anda bir arada göremezsin. Yaş hiyerarşisi çok kuvvetli değildi, entelektüel olarak çok rahat birlikte takılırdık. Çok akademisyen çıktı; akademisyen olmaya özendirilirdik. Hem İstanbul Lisesi için, hem Robert Kolej için bunu diyebilirim.

Sosyal bilimler için mi özendirilirdiniz, mühendislik için mi?

Her iki okulda ikisine de özendirilirdik. Aile çevresinde ve okul dışı ortamlarda mühendislik kesin tercih edilirdi. Fene ayrılan akıllı çocuk, Edebiyata ayrılan beceriksiz, akılsız olurdu. Ama iki okulda bu dediğim önyargılar o kadar kuvvetli olmadığı gibi, bilakis Edebiyat bölümüne kabiliyetlileri teşvik edenler vardı.

Amerika'da Felsefe okurken hazırladığınız ödevleri hatırlıyor musunuz hocam? Hangi konularda ödevler hazırladınız?

Hatırlayabilirim. İlk kafama taktığım büyük mesele idealizm-materyalizmdi. Tahmin edersiniz 1971-72-73'te Türkiye'de büyük konuydu. Öyle bir-iki ödevim vardır. Mantıkta iyiydim. Sembolik mantık dersinde "asistanlık" bile yaptım bir dönem. Bir metafizik dersi yapmıştık, Elizabeth Rose diye bir hocayla; Oxford'da okumuş, analitik felsefenin kalelerinden birinde. Her sene bir tema seçermiş, o sene konu Nedensellik (*Causality*) idi. Orada Wittgenstein okumuştuk. Amerika'da ve kesinlikle benim gittiğim okulda kuvvetli bir analitik felsefe eğilimi vardı; dışlayıcı bir şekilde vardı: Türkiye'de çok daha iyi tanıyıp kafamızı sardırduğumuz Hegel, Kant, Sartre vesairelerin düşünce dünyasına Kıta Felsefesi (*Continental Philosophy*) derlerdi ve pek matah bir şey gibi bakmazlardı. Hatta Hegel üzerine ders yok. Idealizmle materyalizmin terkinini yapacaksın Hegel okumadan olur mu? Hegel şart, ders yok. Ben bağımsız bir ders yaratmak için razı ettim hocayı. Bana, "Seninle okuruz ve tartışırız, ama hocamın söylediği lafı sana söyleyeyim" dedi Rose: "*Hegel is not worth studying even as an error.*" Yani, "Hegel bir hata olarak bile çalışmaya değmez." Analitik felsefe yüzünden felsefeden soğumaya başladım.

Bir yandan yanımdaki Türkçe kitaplar çok önemli. Çantalarla kitaplar geliyor gidiyor Türkiye'den. Tanpınar, Niyazi Berkes, Şerif Mardin...

Maria ve Orest Subtelny size bir şey ifade ediyor mu? Maria Subtelny, Anne Marie Schimmel'in talebesi Harvard'dan. Kocasını Orest Tarih bölümünde iş bulmuş, doktora tezini bitirmek üzere. Bu Ukraynalı-Kanadalı çift Harvard'da doktoralarını yapmaktaymışlar o sırada, bana çok büyük geliyorlardı tabii. Orest Ukrayna üzerine çalışıyor, Maria şu anda Timurlu dönemi kültür tarihinin bir numarasıdır. Toronto'da şimdi. Ben felsefeden fıymaya başlamışım ve "Acaba tarih üzerine bitirme tezi yapsam mı?" diye onlara danıştığımda, Maria "Evden ben sana yardımcı olurum?" dedi. 19. yüzyılda

Osmanlı dünyasında gazetecilik üzerine birşeyler yapmak istedim, öncesine nasıl bakılır, ne edilir de bilemiyordum, çok zor ve çok uzak geliyordu. Birçok insan galiba yakın tarihle başlıyor değil mi?

Sonra da orada kalabiliyor.

Kalabiliyor da evet. O meyanda Mardin'in *Genesis of the Young Ottoman Thought*'unu, Server İskit'in *Türk Matbaacılık Tarihi*'ni, Berkes'in kitaplarını okumuşumdur. Tarihle ilgili daha farklı entelektüel bir malzemeye yakından tanışınca bir şey uyandı bende. Tarih beni felsefeden uzaklaştıracak bir şey değil, zaten felsefede de aradığım ille teknik anlamda felsefe değil: Birtakım derin ve zihnimi uğraştıran sorulara cevap arama çabasıysa, bunu tarihî malzemeye birebir yoğurmak bana daha anlamlı geldi. Malum, çoğunlukla tarih ötesi bir şey gibi anlatılır felsefe tarihi. "Eflatun'u okursun köleciliğin lafı geçmez" diye hep örnek verilir; en doğru örnek de odur herhalde.

Dönüş anını hatırlayabiliyor musunuz? Bir ışığın çaktığı an, bir dönüm noktası var mı?

Bilmiyorum, muhakkak olmalı. Sizinle üç beş kere daha otursak herhalde o çıkar.

Hayatlarımızı anlatırken, şu an baktığımız yerden yola çıkarak, retrospektif olarak "Ben buraya nasıl geldim, hangi potansiyelim bu aktüaliteyi doğurdu, içimde barındırdığım özü nasıl gerçekleştirdim?" diyerek gelişimci bir düz çizgide açıklamaya çalışırız hayatımızı. "İçimde zaten var olan olanı gerçekleştirdim" deriz. Siz otobiyografik anlatımın imkanlarını, ben-anlatularının nişlerini, karanlık noktalarını veya onun şematik yönlendiriciliğini bildiğiniz için o şekilde anlatmadınız. Ama diyelim ki böyle bir kurguya bıraktınız kendinizi; hayatınızda tarihe yöneldiğiniz o dönüm noktası neresi olabilirdi?

Ben o mezuniyet tezine karar verdiğimde herhalde. Ama o da şöyle: Oradan sonra doktora için üç-beş yere tarih için, iki yere de antropoloji için başvururdum. Kanada'daki İslami Araştırmalar Enstitüsü'ne gittim sonunda. Ama oraya da tarih okumak için gittim.

Antropoloji'ye de başvurmuşum, çünkü o yıllarda antropolojiyi de tanımaya başladım. Yunan arkadaşım Kostas Gounis'le -ki Antropoloji okudu, sonra gitti Colombia'da doktora yaptı, Ferda Keskin'in çok yakın arkadaşı olmuş o yıllarda, şimdi de Girit'te hoca- oda paylaşıyorduk. Okula yeni bir antropolog hoca gelmişti, Kosta'yla birlikte onun antropoloji derslerine gittim. Antropoloji içinde cereyan eden şekliyle sosyal bilim yöntem ve teori tartışmaları çok cazip gelmeğe başladı. Orada bir kırılma olabilir mi acaba? Felsefi sandığım, o çerçevede ilgilendiğim soruların somut, yaşayan, kendi yapıları, süreçleri, dertleri, tasaları olan toplumlar düzeyinde çalışılabilmesi imkanı karşına çıktı galiba. Ben bu işi sonunda tarihte yapmayı tercih ettim. *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* kitabımın önsözünde buna kısaca değindim. Evet, felsefeye meraklıyım, ama o teori tahakkümünden de hiç hoşlanmazdım, ki Türkiye'de çok kuvvetliydi bu. (Hafif tepeden bakan bir ifade takınarak) "Sartre'ı okudun mu?" sorusunda özetlenebilecek bir teori tahakkümü. Sanki tarihçiler sadece hizmet sunuyorlar, gidiyorlar arşivden bir şeyleri alıyorlar, "Bakın malzeme budur arkadaşlar" diyorlar; bunun üzeri-

ne gerçekten teori-meori okumuş insanlar -ki onlar felsefecileri okumuş sosyologlar oluyordu o yıllarda, antropolojinin lafı geçmiyordu- alıyorlar bu malzemeyi, “Arkadaşlar Türkiye’nin tarihsel yapısı ve sosyal dokusu şudur” diyorlar. “Bunu ben Weber’den aldım” diyor biri, “Ama Weber değil Marks olacak” diyor öteki; mücadele o düzeyde cereyan ediyor.

Tarihçi hamallık ve ayak işi yapıyor, yüce makamlara sunuyor!

Evet. Çok şükür, şiir ve edebiyat da ayağımı hep yerde tutuyor insanın. O yıllarda çok edebiyat okudum, İstanbul’u özlemek de var tabi. Üç İstanbul, Beş Şehir... Somut binalar, sokaklar, insanlar üzerinden bir dil kuruyorlar ki bana çok daha cazip geldi. Burasını tam nasıl anladım bilemiyorum, ama bu işleri yaparken de teorik düşüncenin kavramsal ve analitik sofistikasyonundan mahrum olmak gerektiğini idrak ettim, diyebilirim.

Peki şansın, tesadüfün, tevakufun yeri var mıydı? Geçmişimizi kurarken çok bilinçli bir hayat yaşamışız gibi anlatırız; her şeyi seçerek, bilerek yapmışız gibi.

Evet, antropoloji de okumuş olabilirdim. Hayatımız bir yana, tahlil etmeğe çalıştığımız büyük tarihsel olaylarda da şans faktörünü unutuyoruz çoğu zaman, hatta unutmayı tercih ediyoruz, aksi takdirde bilimsel olmuyor, gibi. Oysa muhakkak var. Subtelny’lerin oraya gelmesi falan...

Antropoloji de tutabilirdi, daha iyi bir şeye gidebilirdi. Ama bu çalışma konuları kafadaki sorulara pek hitap etmiyor. Biraz o disiplinin hurkasına bürünebilirdi.

Evet, antropoloji pek olamazdı herhalde. Şimdi bir çeşit dar kafalılık, vizyonu sınırlılık olarak görülebilir. Muhakkak Türkiye ve Osmanlı kültür coğrafyasıyla ilgili bir şey yapmak istiyordum. Antropolojide bunu yapamayacaktım, o yıllarda hele. Gerçi hâlâ vardır o eğilim antropolojide; ama o yıllarda özellikle gideceksin ücre bir yerde ücre bir şeyi çalışacaksın.

Amerika’da Türkiye hakkında o zaman tarihçilik yapanlardan haberdar mıydınız?

Tabi, Şikago’da Halil İnalçık, Wisconsin’de Kemal Karpat. Üniversitede dediğim gibi Tanpınar, Berkes, Mardin gibi okumalar yaparken bilhassa -daha teknik tarihçi tarafı beni zorlarsa da- elimden geldiğince İnalçık’ı okudum. Tarih okuyacaksam İnalçık’la okumak çok iyi olur diye Şikago’ya da başvurdum. Tefavuk burada olabilir: Şikago’dan yarım burs aldım. Ondan sonra bir süre Halil Bey bana çok kızdı, Montreal’i tercih ettim ve Şikago’ya gitmedim diye. Hep izah etmeye çalıştım, “Hocam ben Şikago’da okuyamazdım. Ben daha önce de burslu okudum. Şikago’ya da gelirse yarım burslu olarak geçinmezdim.” Neyse yıllar sonra affetti beni.

Hocam az evvel kuş uçmaz kervan geçmez bir yer olarak bahsi geçti ama felsefeyi nerede okumuştunuz?

Hamilton College diye küçük bir okulda. Böylece küçük yerlerin Amerika’sını, bir de Amerika’nın küçük okullarını tanıdım. Konuşsak berbat yanları da var, ama

yüksek eğitimde büyük bir başarı hikayesi genel anlamda. Amerika'nın yüksek öğretimde asıl incisi bence çok meşhur büyük okullar değil, bu Amerika sathına yayılmış yüzlerce küçük okul. Hamilton College'in kütüphanesinde ben bu saydığım kitapların, İngilizce yayınlandığı kadarıyla, hepsini bulabiliyordum. Türkçeleri de ben götürdüm. Ayrıca 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında gezinmiş bir sürü seyyahın kitabını buluyordum, onları roman tadında okumaya başladım. Kütüphaneye bir sürü Avrupa gazetesi, dergisi geliyordu. O küçük okulların bayağı ciddi kütüphaneleri vardır. Bunların nasıl bir nimet olduğunu ve ülke sathında yayıldığına ne gibi şeyler yapılabileceğini tanımak gibi çok iyi yanı oldu, Hamilton College'e gitmenin. Kışı, karı sevdim, sevmeyi öğrendim, bir iyi yanı da bu oldu. Onun dışında çok ücra bir yer, çok garip hissettiğiniz bir yerdi. Topu topu üç beş Türk vardı, üç beş Yunan arkadaşla bir araya geliyorduk. Zordu, ama geriye doğru bakınca şunu da söyleyebilirim, gurbeti yaşamının çok eğitici bir yanı var.

Doktora geçerken sırf burs konusu da değildi düşündüğüm; McGill'in İslami Araştırmalar Enstitüsü'ne çok hevesle gittim. Osmanlı tarihi İslam tarihi bağlamından soyutlanmış bir şekilde çalışılıyordu, İslami kültürel gelenekler ve kodlar asgari bir düzeyde ele alınıyordu. Sosyal tarihin moda olduğu bir dönemden söz ediyoruz. Halil İnalçık gibi başka bir dönemde yetişmiş hocaları bir tarafa bırakalım, benim az büyüğüm olan kuşak sosyal tarihçilikte çok kolaycılık yapıyordu. Tahrir çalışmaları gibi mesela insanı en azından ilk bakışta çok zorlamayan bir alan vardı. Yazısına, yapısına filan aşına olmuşsan o tür malzeme üzerinden pek de kültürel bir derinleşmeye ihtiyaç duymadan, çok büyük bir bağlam derdine girmeden, Osmanlı dilinin ve söyleminin inceliklerine girmeden bir sürü çalışmalar yapabiliyordun. Türkiye dışında yapılan çalışmalarda belki daha çok bu kusur vardı. Türkçeyi yarım yamalak öğrenerek bir sürü insan o yıllarda...

Türk veya yabancı olarak çalışmanın birbirine karşı üstünlüğü neydi?

Princeton'da ders vermeye başladığımda önce çağdaş Türkçe dersi veriyordum. Bir iki yıl sonra bir de Osmanlıca vereyim dedim. Metin okuyoruz, Mustafa Âli, Selanikî filan. O aralar benim kafamda hep onlar var. Bernard Lewis Princeton'daydı, neler okuduğumuzu duyunca burun kıvrırdı, "Okuttukların hem çok zor metinler, hem keçi boynuzu gibi bunların içinden bir şey çıkmaz" demeye getirdi. Onun gibi oryantalist gelenek içinde bir takım metinleri, tabii aslında dar bir kanonu, adeta fetişleştirerek yetişmiş adamların bile Osmanlı nesrine karşı böyle tavırları vardı; tabi kuşak meselesi de var.

Osmanlı nesrine karşı bence muazzam haksızlık yapılmıştır ve hâlâ yapılıyor. Harika bir nesir geleneği var Osmanlıların. Yine o yılların tartışmaları hep kafamdaydı: "Bizim klasiklerimiz var mı?" O tartışmanın bir türevi de "Osmanlılarda nesir var mı?" sorusu olmuştur. Fahir İz rahmetli o yüzden oturdu *Eski Türk Edebiyatında Nesir* kitabını yazdı. Çok anlamlı seçimler yaptı; o tartışmaya doğrudan müdahale etmeyi amaçlayan bir çabaydı.

Montreal'de İslami Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde Osmanlı tarihi çalışma fikri çok cazip geldi. Gider gitmez hemen o yüzden Arapçaya başladım. Tam o yıllarda Henri Corbin'in talebesi Hermann Landolt sufizm dersleri veriyordu. Karamustafa ve

ben Landolt'la tasavvuf dersi yaptık, *Avarifü'l-maarif*'i okuduk. Normalde Osmanlı tarihi eğitiminde yok öyle bir şey. Başka şekillerde insan kendi merakıyla yapıyor veya yapmıyordu. Ama bunların ders konusu olarak orada bulunması çok cazipti. Kafamda Osmanlı tarihi çalışma ortamı için bunlar hep ideal şeyler. Umarım siz Şehir Üniversitesi'nde yaptınız veya yapmak üzeresiniz. Ama Türkiye'de normalde Osmanlı tarihi eğitiminde ortaçağ İslam ve dünya tarihi esaslı bir yer tutmazdı.

Arapçaya başlamadan önce Osmanlıca biliyor muydunuz?

Çocukken Kur'an okumuştum. Kursu gitmemiştim, ama özel derse gitmiştim. Dedem bana "hafız" derdi. Yaşlıca bir kadın vardı Rami'de, ona yollamıştı. Onunla okumuştum, ama unutmuştum. Üniversitedeki kendi okumalarım sırasında, Tanpınar veya Ahmet Mithat, Halit Ziya gibi romanlar okurken, eksikliğini hissetmeye başladım, aldım bir elifba ve çalıştım. Ama Osmanlıca metin okumaya da gayret etmedim o yıllarda.

Bitirme tezinde belki tekrar gündeme gelmiştir.

Geldi, gönlüme geldi ama özellikle alıp Osmanlıca malzeme kullanmadım. Arapçadan sonra gideceğimi düşündüm ve öyle de yaptım. Büyük bir şans oldu, teva-fuklar var tabi; Gülru Harvard'a girdi, Şinasi Tekin orada. Ben Montreal'de iki sene Arapça dersinden sonra üçüncü yılımdan itibaren Boston'la Montreal arasında gidişli gelişli yaşamaya başladım. Ve Şinasi Bey'le iki sene başbaşa Gülru ve ben Osmanlıca çalıştık. Büyük bir talih kuşu kondu başıma. Şinasi Bey sayesinde, rahmetli, bir filolog metinlere nasıl yaklaşır, nasıl düşünür, öğrendim biraz. Ve onun o iştikak merakı... Bir şey okurken kalkar tahtaya, tak tak tak matematik formülü gibi iştikak çıkarırdı; mest olurduk. Rahmetli Şinasi Bey'i her seminerde anıyorum.

Montreal'da hocalar kimlerdi? Osmanlı tarihinden sorumlu olan Üner Turgay'dı. Ben gittiğimde Niyazi Berkes emekli olmuştu. Yalnız orada çok iyi bir kütüphane oluşturmuş, Harvard, Princeton, Şikago ayarında olmasa bile. McGill'in kütüphanesi bilhassa Osmanlıca matbu malzemede çok iyidir, biraz da el yazması vardır. Üner Turgay 19. yüzyıl sonları üzerine çalışır; birebir benim meraklarımla örtüşen şeyler değilse dahi Üner Bey bir kere ağabey olarak çok destekledi, Osmanlı tarihiyle ilgili birçok meseleyi ofisinde veya sohbet ortamlarında rahatça tartışmışızdır. Geçenlerde kaybettiğimiz, Türkiye'nin en büyük Bohemlerinden Ruşen Sezer Montreal'de. Ahmet Karamustafa (benden bir yıl sonra McGill'e başladı) ve ben neredeyse her akşam Ruşen'le buluşurduk. Ruşen kütüphanede çalışır, üç kuruş kazanır, onunla ne hayat yaşarsa yaşardı. Tezini bitirmede bizim Ruşen, bizden de yaşça çok büyüktü. Ruşen çok sıkı solcu; İlahiyat'ın yetiştirdiği tek Marksist-ateist olmakla öğreniyor o yıllarda. 27 Mayıs'tan sonra Hilmi Ziya Ülken, "Sen burada duramazsın, seni Berkes'in yanına yollayayım" demiş. Aynı Ruşen, 27 Mayıs'tan sonra Fuat Sezgin ve arkadaşları üniversiteden -kovuldular mı tam olarak bilmiyorum, ama her halükârda kovulmuştan beter oldular- kovulduklarında bir mektup yazıyor Ankara'ya: "Nasıl yaparsınız bu kıymetli bilim insanlarını atarsınız? Sonra siz kim oluyorsunuz da bir adamın profesörlüğünü alıyorsunuz?" Böyle de bir adamdı. Allah rahmet eylesin. Ben "Allah rahmet eylesin" desem

Ruşen'in yanında, kızardı bana. Neyse, tarihçi değildi ama tarih üzerine düşünmesini bilen bir felsefeciydi, Yunus'un ve Türk dilinin hastasıydı, bir kelime üzerine saatlerce sohbet edebilirdiniz, Türkolojinin bazı yönlerini iyi bilirdi. Çok iyi sözlük kullanırdı; sözlük aşkını ondan aldım, en azından geliştirmeyi ondan öğrendim. Çok iyi Arapça hocası olan Donald Little vardı, Memluk tarihçiliği ve bilhassa Memluk tarih-yografyası üzerine çalışmaları vardır. Ama asıl benim Arapça hocam İsa Bulata diye bir Filistinli Hıristiyan hocaydı. Charles Adams diye Güney Asya Müslümanlığı üzerine çalışmış bir hoca vardı. İzutsu ayrılmıştı, ama hikayeleri dolaşıyordu. Ruşen, İzutsu'nun asistanlığını yapmış uzun bir süre, birlikte İran'da yaşamışlar, sonra kopmuşlar... Geleneğiyle, öğrencileriyle hoş bir entelektüel ortamdı.

Fıkıhçı, Hadisçi, Tefsirci de var mıydı?

Tam ben ayrılırken İslam hukukçusu Wael Hallaq geldi. Hadisçi yoktu; o anlamda İlahiyat Fakültesi gibi bir kadrosu yoktu. Ama tabii ki başka derslerin içinde vardı; İlm-i Hadis'in ne kadar önemli olduğunu bilen insanlarla ders yapıyorduk. Radara girdiği kadarıyla bunlar önemli şeylerdir. Fıkıhçı olarak ziyaretçiler de geliyordu o sıralar; bir fıkıh dersi yaptım Afgan bir hocayla, Mohammad Hashim Kamali. İcmâ ve ismet meselesi üzerine bir ödev yapmıştım. Landolt'un *Avarifü'l-maarif* dersinde Sühreverdi ve Fütüvvet üzerine ödev yapmıştım.

Master ve doktora tez konularının seçimi de ilginç oluyor.

Bir Osmanlı Türk modernleşmesi hikayesi vardır, malum. Çizgisel bir ilerlemeci, aydınlamacı perspektiften yazılan o anlatının temelinde bir şeylerin yanlış olduğunu düşünüyordum. Ne zaman tam bunu hissettiğimi sorarsanız bilemeyeceğim. Baki Tezcan'ın Norman Itzkowitz'e armağan olarak yayınladığı ciltte bir yazım çıktı geçenlerde. O metni ben 91'de Princeton'da Michael Cook'un düzenlediği bir seminer için hazırlamıştım, master tezimde başlayan maceranın devamıdır. Tezin konusu yeniçerisnaf ilişkileri ve yeniçeri isyanlarıydı. Hakim anlatıyı, bilhassa ilerici-gerici dikotomisini sorgulamaya koyulmuştum, ama Osmanlı tarihinin bir yükselme ve gerileme hikayesi olarak anlatıldığı paradigmayı evirip çevirmeye girişmemiştik daha.

Duraklama malumdu, bunu görmemeye imkan mı vardı? Doğallaştırılmış içselleştirilmiş bir şeydi duraklama ve gerileme benim için. Zaten halimize bak anla, gibiydi. Hikayenin içinde devamlı ıslahat üstüne ıslahat yapan, yaraya neşter vurmaya çalışan, sadra şifa olmaya çalışan iyi insanlar var. Onlar o gerileme olgusunu deşmeye çalışıyorlar. Tersine çevirmeye çalışıyorlar. Nihayet bunun Batı'dan öğrenerek yapılacağını anlıyorlar. Ondan sonra çok geç olsa bile bir dönüşüm başlıyor, falan. Ama ondan önceki hikayenin içinde ıslahatçılığın karşısında istemezükçü takım var. Bunlar ulema ve yeniçeriler, cahil halk yığınları. Bilhassa o yeniçeri tarafı beni rahatsız ediyordu; ulema tarafını pek anlamadığım için. Ulemanın dünyasına girmek farklı bir bilgi istiyor, zaman içinde okuyarak o yönden de daha dalı budaklı bir sorgulamaya gitmeye çalıştım. Ama yeniçeri tarafı, sosyal tarih tarafı çok daha erken dönemde benim için sorunlu gözükmeye başladı. Niye istemezük diyorlar, nasıl adamlar bunlar? Asıl dürtü böyle bir şeydi. Bunu çok iyi biliyorum. Hayatı tanıdığım kadarıyla, yaşadığım kadarıyla, mahalle ortamını bildiğim kadarıyla hiçbir sosyal kesim bana *tabiatı itibarıyla* gerici olabilir-

miş gibi gelmiyordu... Gerici-ilerici laflarını kullanırken, bu bağlamda bile tereddüt ediyordum, ama kullanılmış olduğu bir gelenek içinde sorgulamaya yönelişimi anlattığım için dönüp o dile başvuruyordum yine. Yoksa şimdi sorduğum bir soru değildir bu yani. Öyle bir sorgulama içinde “Yeniçeri isyanlarına bir bakayım” dedim. Nedir bu isyanlar, birbiri ardından muazzam, müthiş tam anlamıyla, yani içinde dehşet olan ayaklanmalar, siyasi hareketler? Ne istiyorlar, ne düşünüyorlar, ne yapıyorlar? İşte bu meyanda tabii yeniçerilerin bozulması olarak esnaflaşması anlatılıyor. Ben esnaf çocuğuyum, belki öyle de bir tarafı var. Esnaflaşmak niye bozulmak olsun ki? Sadece askerî disiplinin bozulması olarak anlatılmaz, bir moral, ahlaki düşkünlük olarak da anlatılır bu.

Nasıl bilimler içinde sosyoloji hepsinden ehemmiyetliyse, tarihler içinde de sosyal tarihten önemlisi ve itibarlısı yoktu o yıllarda. Marksist esintilerle ya da o esintilere karşılık vermek adına olabiliyordu. Marksist bir açıdan toprak düzeni konusunda yazılıyor; Halil İnalcık çıkıyor farklı bir toprak düzeni yazıyor. Ama bunların hepsi aynı tarım ve toplumsal tarih meseleleriyle uğraşmaya çalışıyor. Öyle bir sosyal tarihçilik vardı, o konuda da rahatsızlıklarım vardı. Bu çok uzun yıllar devam etti; toplumsal tarih sanki sadece Batı sosyal bilimlerinde bildiğimiz, tanıdığımız sınıflar düzeyinde yazılabilir. Nedir o sınıflar? İşçi sınıfıdır, köylüdür, burjuvazidir, aristokrasi. Yeniçeriler bunların hiçbirine uymuyor. Esnaflaşmış yeniçerileri kastediyordum, toplumsal halleriyle; ilk dönemlerini değil. Beri yandan en büyük siyasi hareketlilik buradan geliyor. E nedir bu şimdi? Bu problem çok büyük bir problemdi zihnimde. O bağlamda kendimi sosyal tarih çalışmalarının seyrine de muhalif hissediyordum. Çünkü orada biraz Kemal Tahir var zannediyordum içimizde. Çok etkilemişti beni: “Bu Osmanlı toplumuna kendi şartları ve kendi yapıları içinde, kendi gelenekleri içinde bakacaksınız.” Sonradan onun da bu tavrı çok abarttığını düşünmeye başladım. Yani Osmanlı tarihini daha evrensel bağlam ve kategoriler içinde düşünme imkanları konusunda sınırlayıcı olduğunu düşünmeye başladım. Ama bir yandan da çok olumlu bir müdahaleydi o noktada, ve benim üzerimde de çok etkili oldu. Her tavır, her teori avantajlarıyla, dezavantajlarıyla geliyor.

Orijinal bir şey yapmak üzere yola çıktım. Tabii ki ilham kaynaklarım vardı: En başta Reşat Ekrem Koçu. Bayılarak okurdum; *Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*, *Patrona Halil*, *İstanbul Esnafı* gibi kitaplarındaki o sosyal tarih. Akademisyenlerin bir kısmı o kelimeyi Koçu’ya yakıştırmasa bile o yıllarda, oradaki sosyal tarih damarını benim edebî zevklerime çok yakın, onlarla örtüşür buldum. Edebî zevk ile de burada sadece estetik formları kastetmiyorum. Sait Faik’i çok severim, okurum; *Semaver*, *Bir Takım İnsanlar* gibi. Mustafa Kutlu’yu *Hareket* dergisi okumalarımından keşfetmişim. Arkadaşlara hararetle tavsiye ediyordum. Mustafa Kutlu şiir de yazardı o yıllarda. *Hareket*’te çıkan bir-iki şiirini ben çok sevmişim. Bu sözünü ettiğim edebiyatçılardan da aynı “sosyal tarih” tadını alıyorum.

Sonra esnaflaşmış yeniçeri, yeniçerileşmiş esnaf toplumsal bir kategori olarak nasıl anlaşılacaktı? Bunları modernleşme hikayesinde, bir sosyal tarih analizinde nereye koyabiliriz? Sınıfsal kelimelerini kullansak da kullanmasak da soru varit.

Yeni bir şeyi tanımlamaya çalışırken dil üretmek gerekiyor. Mesela, bu sizi ne kadar zorladı? Bir şeye karşı çıkıyorsunuz, farklı bir şekilde açıklamaya çalışıyorsunuz.

Orada sizi zorlayan o dönemin bir historiyoğrafyası var, zikrettiğiniz hocalar var, belli tartışmalar var.

Mesela Koçu'nun anlattığı alt tabakadan insanlar için, yani yeniçerilikle bağlantılı ama “düzgün” esnaflığa kapak atamamış unsurlar için master tezimde “lumpenesnaf” sözcüğünü kullanmıştım, tabii lumpen kelimesini olumsuz çağrışımlarından arındırmak kaydıyla. Lumpen hep hakaret gibi kullanılıyor, insanların kendini içinde bulduğu bir sosyal durum niye aşığılama konusu olsun?

Siz faile, özneye kaymak isterken yapısalcı bir havanın ağırlığı var. Henüz çok strüktüralist bir sosyal bilim dünyasındasınız, herhalde?

Strüktüralizmden, tarihe karşı lâkayıt tavrından hoşlanmıyorum. Hoşlanmadığımı biliyorum da, oradan nasıl çıkacağımı da hiç bilmiyorum.

O noktada sinema sizi kurgu anlamında nasıl etkiledi? Kurgu da dilin bir parçası haline geliyor.

Sinema müthiş etkilemiştir, sizi de etkilemiştir zannediyorum. Nasıl olduğunu anlatması zor. Şimdi çıkamayacağım işin içinden. Kohlhaas ile aynı yıllarda Yılmaz Güney'in *Umut*'unu izledim, hâlâ en beğendiğim Türk filmidir. Sınıfsallık üzerine çok düşündürmüştür. Ama Osmanlı tarihinde sınıf kavramlaştırmasını hâlâ nasıl yapacağımı tam bilmiyorum. Yani kullanmak konusunda eskisi gibi dışlayıcı değilim, ama nasıl?

Bizleştirerek belki. Kendiliğimizi katacağız, esnekleştireceğiz.

Ama onu nasıl yapacağımızı biliyor muyuz? En azından ben kendimi ikna edecek şekilde yapmış değilim o bizleştirmeyi şimdilik. Ama bence bir kere sosyal tarih yaparsak elbette tabakalaşmayı, gerginlikleri, gerilimleri, çatışmaları düşünmek lazım. Bunun içine sınıfsı bir şey muhakkak girecek. Bu yeniçeri hikayesi o açıdan çok önemli benim için. Öyle olacağını da biliyordum başka şeyleri yaparken. 1978-79'da üç şey daha çok kuvvetle düştü benim ve kuşakdaşlarımın dünyasına. İki yazar söyleyeceğim, bir de olay: Edward Said ve Foucault. Yani poststrüktüralizme en rahat geçişi -sonra onu da sorgulasa bile insan- Foucault sağladı. Özne ile ilgilendiğimizi fark edip bunu sahiplenen bir tavrı geliştirmemizi sağlayanların başında gelen o. New York'ta -12 Eylül'ün hemen öncesinde- şu veya bu eğilimden solcu olan Türk öğrenci dernekleri birliğine Foucault ile ilgili bir sunuş yapmıştım ve çok sert tepki almıştım. Marksistler için, en azından gündelik siyasete angaje Türkiyeli Marksistler için, Foucault tahammül edilmez biriydi o noktada; sonradan farklı bir terkip içinde anlaşılabilir oldu onlar için. Bir de olay söyleyeceğim: İran Devrimi. Giderek daha iyi anlaşılacak. Benim hayatımda yaşadığım herhalde dünya tarihselliği –“world historical” denir ya- taşıyan bir herhalde en büyük olay odur. Tartışmasız, benim algımda ve geriye bakışımda en önemli olay budur.

Hem kurumsal anlamında hem inanışlar ve duyarlıklar manzumesi anlamlarında ve daha fazlasında dinin bir toplumsal güç olmaktan çıkmakta olduğuna dair çok rahatça paylaşılan büyük bir kabul vardı. Modernleşme literatürü herhalde bunun doruk nokta-

sıdır. Kendine bilimsellik atfeden tarzıdır. Sekülerleşme süreci ile din arasındaki ilişkiye “Biri ilerlerken diğeri gerilemek zorundadır” diye bakan bir kaba hesap. Bu tür anlayışların, böyle büyük bilimsel paradigmalara muhayyileleri de sınırlayan bir yanı oluyor.

Birçok insan için “Bu tür halk hareketleri, -dinî bir söylem üzerinden kurulan, hatta söylem bir yana, gerçekten dinî inanış, motif ve duyarlılıklarla beslenmiş hareketler-anlaşılabilir sosyal talepler, kendi bağlamında ileriye götüren birtakım siyasi müdahaleler barındırmaz” gibisinden çok yaygın kanaatler vardı. Benim Osmanlı toplumundaki istemezükçüler hakkında yaptığım sorgulamayla İran İslam Devrimi'nin karşımıza çıkardığı sorular çok iyi örtüştü. Onu o anda o şekilde anladım diye bir şey diyemeyeceğim, ama herhalde kısa bir süre içinde o yöne gitmişimdir. Hızla ve heyecanla okumaya çalışıyorduk: Ne oluyor, ne bitiyor? İran nasıl bir toplumdur? Şiîlik-Sünnîlik meselesinin bilhassa toplumsal tarih üzerine yansımaları neydi? “Şiîlik zaten doğasında böyle bir isyancılık barındırır, otorite tanımaz” gibi yargılar var, onları tartışıyoruz bir yandan. Herhalde İran-İrak Savaşı da zannediyorum bununla birlikte yazılması gereken çok çok önemli bir olay. Ortadoğu'da, çağdaş tarih içinde, dünyada ve bizim bölgemizde çok belirleyici ve dönüştürücü oldu. Kısa bir süre ardından geldi İran'daki sosyal patlamanın ve büyük bir olaydı, yani öyle küçük bir sınır savaşı değil. Türkiye bunu çok az konuştu ve anladı o yıllarda zannediyorum.

Biz darbeye uğraşıyorduk. Türkiye'ye gidip geliyor muydunuz o vakitler?

Gidip geliyordum. Hiçbir zaman bırakmadım. Şimdiki kadar sık gidip gelemiyordum belki, ama gelince uzun kalıp arşiv çalışmaları yapıyordum. 1981'den itibaren doktora çalışmasına girdim. Arşiv çalışmaları sırasında herhalde çoğunuz bunu yaşamıştır; birçok meslektaşım tanıştı, hocalarla tanıştı, onları sık sık ziyaret etmeye başladım. İstanbul Üniversitesi'nde rahmetli Bekir Bey'e çok uğradım.

“Yurt dışında okuyan Osmanlı tarihçilerinin Türkiye'deki tarihçilerle iletişimleri olmaz, ikisi ayrı kutuptur” gibi önkabuller var; peki bunlar nereden geliyor?

Zannediyorum dışarıda çok tarihçimiz filan olmamış. Bilemiyorum, bunu şimdi hızlı tahmin ediyorum. Türkiye'den dışarıya giden okumuş insan genellikle Türkiye'den uzaklaşmak için ya da şahsi sebeplerden, başka bir yere yerleşmek için giden insan oldu, mühendisler, doktorlar vs. Onlar etrafında oluşan bir beyin göçü ve yabancılaşma söylemi vardı, hâlâ var Türkiye'de bu kısmen. Halbuki Türkiye'nin 70'lerde, 80'lerde yurt dışına yolladığı entelektüeller çok farklı insanlardı. Benim tanıdıklarım, sosyal bilimlere meraklı ya da kendileri bizzat Türkiye'de siyasete, kültüre bulaşmış, bunlarla haşır neşir olmuş insanlar çok farklı insanlardı, ama hâlâ öteki tipoloji üzerinden değerlendiriliyordu. Soruya dönersek kim var tarihçi olarak Türkiye'nin dışına gitmiş de yabancılaşmış? Osmanlı tarihiyle uğraşan zaten çok az insan vardı bir kere. Arşive girdiğim yıllara dönersek İnalıcı vardı, Karpat vardı. Onlar da hiçbir zaman kopmamışlar Türk kültür dünyasından. Burada aslında biraz da ulus-devletlerin yarattığı çok kıskançça bir şey var, vatan konusunda bir tekel. Bu konu ayrı bir konu. Çoğunuzun benzeri bir macerası olmuştur, “*Gahi olur gurbet vatan / gahi vatan gurbetlenir.*”

Bir dil bulmakla ilgili soruya dönmek istiyorum. Hâlâ tam çözemedim, ama o konuda hakikaten son yıllarda kendime göre bir ilerleme kaydediyorum. Osmanlı tarihçiliğinin sağladığı dil üzerinden, bilhassa sağladığı analitik imkanlara baktığımda, bu gerileme/duraklama meselesi master tezimin göbeğinde hâlâ duruyordu. O yüzden çok tatminsiz kaldım, ama bunun nasıl bir mesele teşkil ettiğini master tezimi bitirdikten az sonra anlamağa başladım. O sorgulamayı başlatmış olan meslektaşlarımın yazdıklarını ve bizzat söylediklerini tanımaya başlamışım. Rıfat Abou-el-Haj ve Cornell Fleischer çok çok etkili oldu. Master tezimde ben şizofren bir durum gördüm, o yüzden yayınlamak istemedim o yıllarda. 1981’de bitirdim, beş bölüm; ilk dördünde kuruluşunu ve kurumsal yapısını özetliyorum, Uzunçarşılı’dan filan. Birazcık kaynakları okumaya başlamışım, Naîmâ var işin içinde, mühimme defterleri var, ama daha çok Ahmet Refik’in yayınladığı kadarıyla. Kullandığım dil tamamıyla yozlaşma, dejenerasyon, bozulma, çöküş, gerileme, duraklama; bakın altı kelime saydım bile ve devam etsek kaptırıp gideceğiz inkırâz falan diye. Tamamen bunların içinden ve bunlara mukabil İngilizce kelimeler üzerinden düşünüp yazdım. Sonra beşinci bölümde yeniçeri isyanlarını anlatıyorum. Orada ise, daha önce anlattığım şekilde yani literatürün temel varsayımlarını sorgulayarak düşünülmüş bir şekilde, esnaflaşmış yeniçeri ve yeniçerileşmiş esnaf zümrelerinin siyasi hareketliliğini anlamaya değer bulan, anlamaya çalışan bir anlatım var. Bu ikisi şizofrenik; yani aslında bir arada olmaması gereken şeyler. Bitirdim, koydum onu kenara, yıllarca orada bıraktım. Beşinci bölümünü artık derslerimde verip okutuyorum. Çünkü 20-30 sayfa içinde isyanların baştan sona anlatısı yok. En azından İngilizcede yok. Üstelik o bölümde pek kullanmamışım o kelimeleri, enteresan, “*decline, degeneration, corruption*” bilmem ne, yok.

1982-83 kışında askerliğimi yaptım, dört ay. Türkiye’nin çok berbat günleriydi. Ben askere gittim. Yemin töreni var işte; 40 gün sonra mı oluyor? 4 aylık yaptık biz Burdur’da. Tam 12 Eylül Anayasası’nın referandumuydu. İçtimaya topladılar bizi. Komutan geldi, müjde verir şekilde; “Anayasa oylaması yüzde 90 küsurla geçmiştir” dedi. Öyle bir zamandı.

Arşiv çalışmaları başlayınca yeni bir sosyal çevre ediniyor insan, ve tabii çok güzel bir şeydi bu. Arşiv hâlâ o çok önemli rolü oynuyor bizim sahada. Kendi yaşıtım bir grup vardı, tabii o yıllarda özel okullar yok, daha çok İstanbul Üniversitesi ve de Boğaziçi Üniversitesi’nden birkaç kişi. İstanbul Üniversitesi çok ciddi bir ekoldür. Dönüp bakınca, seminerlerde dergi tarama ödevleri yapıyoruz, bir öğrenci *Belleten*’i alıyor, bir öğrenci *Tarih Dergisi*’ni alıyor, bir öğrenci *Turcica*’yı alıyor, falan. Şimdiye kadar bu dergi ne gibi şeyler yayınlamış, ağırlık nerede, bir evrimi var mı? 1940’ların, 50’lerin, 60’ların *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* ve ona benzer iki üç dergi var; müthiş dergiler, her yazısı hâlâ baştan sona okumaya değer. Yani bu anlamda İstanbul Üniversitesi tarihçiliği çok esaslı bir ekol. Benim gönlümde hâlâ en önemli üniversitedir Türkiye’de.

Arşiv çok önemli, ama sırf arşiv değil tabii, Süleymaniye Kütüphanesi de var. Birincil kaynaklarla esaslı tanışma süreci çok dönüştürücü oldu. Göz açıcı oluyor, insanın bazen burnunu sürtüyor. Karşında metin var, konuna ışık tutacak gibi, ama iki satırını ancak çıkarıyorsun bütün gün okuyunca. Hadi diyelim üç satır, beş satır, harflerini söktün, ama nasıl anlayacağını yine bilemiyorsun. Onunla birlikte okuduğun başka bir

şey çok çelişir gözüküyor -hepimizin yaşadığı şeyler- nasıl telif edeceğini bilemiyorsun, bunlar üzerinden nasıl bir şey inşa edeceğini bilemiyorsun. O şokları yaşamak da güzel, geriye baktığında.

80'lerin başında arşive girdiğiniz zaman Osmanlı tarihçileri bir araya gelince ne-ri tartıştırdı? Mesela, bazen biz aramızda "Japonya tarihçiliğinde, Rusya tarihçiliğinde şöyle bir şey var, şöyle bir şey oldu; biz bundan nasıl etkileniriz?" diyoruz.

Güzel bir soru. Neyi düşünüyorduk o yıllarda o şekilde? Karşılaştırmalı tarihçilik nosyonu Marksist tarih ekolünde vardı: Tarih "Biz bize benzeriz"den yazılamaz, muhakkak karşılaştırmalı yapmak lazım, dışarı bakmak lazım. Edward Said ve Michel Foucault dedim, ama bir ismi atladım. Daha önce Bilim ve Sanat Vakfı'nda 1998'de ders verdiğimde çok üzerinde durduğum bir isim: E.P. Thompson. Sınıfsallık konusunda da hakikaten düşünmemizi ilerleten, kapıyı açan, aralayan, ufuk açan adam o olmuştur. Sınıf üzerine Marksizm'in içinden ama Avrupa'daki Marksist ekollerle çatışma bahasına yepyeni bir şeyler söyledi. Söylemek bir yana kalktı, oturdu esaslı bir şeyler çalıştı o konuda. Kendini gelenek üzerinden inşa eden bir dil ve siyaset söyleminin ne gibi imkanları olduğunu çok iyi araştırdı Thompson.

Engin Akarlı Ağabey'le 70'lerin sonundan beri tanışıyorum. Onun sohbetlerini de çok severdim. Ben 84'e kadar "Türkiye'ye döneceğim ve Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışacağım" diye kurdum saati, zihnimde bu var. Engin ağabeyin Boğaziçi'nde kurduğu yeni bir tarih bölümü vardı, Cornell orada bir iki ders vermiş, Metin Kunt ders vermiş. Ama Engin Ağabey etrafında da genç bir ekip oluşuyor. Ders vereceğiz, başvurumuzu da yaptık, 1984 kışı. Engin Ağabey'in gelenek üzerinde durması etkiledi bizi; esnaftı tabi onun o sırada baktığı, hâlâ devam eden merakı. Devlet katında ve mahkeme önünde esnafın kullandığı dil çok dikkatlerimizi çekmeye başladı o yıllarda. En çok Engin Ağabey buna emek harcamıştır. "Yapageldiğimiz üzere" dili var ya, o dil Thompson'ın analiz ettiği "kalabalıkların moral ekonomisi" dediğiyle çok iyi örtüşen bir şey. Hâlâ beni sınıfsallık meselesi gibi çok düşündüren bir şey. Biraz daha iyi anlıyorum gibi, ama yeterli değil, kıvama gelmedim. Çünkü değişen birşeyler hep var ve onun değiştiğini de biliyor insanlar *gelenek* derken. Biz değiştiğine buradan bakıp "Ha ha ha, onlar gelenek diyor ama aslında değişen bir şey" tavrında isek çok da yanılırız. Bal gibi biliyorlar değişimi. Kadı sicilleriyle tanışmak o açıdan çok önemli oldu.

Seyahatler de önemli. Askerlikten hemen önce Hindistan'a gitmiş, altı hafta trenle otobüsle gezmiştik. 1983-84'te İstanbul'da geçen bir yıldan sonra Avrupa'ya doğru devam ettik Gülru'yla. Bilhassa İtalya arşivleri benim için büyük keşif oldu. O yıllarda İtalya arşivleri pek kullanılmazdı bizim sahada. Çok farkında bile değildi saha onların zenginliğinin. Kapılar açtı bana. Venedik'teki tacir yazısını orada başlattım zihnimde. Onun da ötesinde Akdeniz tarihi, Osmanlıların dış dünyayla ilişkileri, açıklıkları, kapalılıkları gibi bir sürü mesele vardır biliyorsunuz: "Osmanlılar kendilerini o kadar üstün gördüler ki kimseleri tanımaya, anlamaya değer bulmadılar, ta kafalarına darbe inene kadar. O zaman "Eyvah ne yapacağız?" hemen Avrupa'ya yetişelim, gidelim, diplomat yollayalım, seyahatname yazsınlar, sefaretname yazsınlar'a girdiler" filan. Hakikaten bilemiyorum, ben yanlış okumuş olabilirim, bizim okumalarımızda çok kusur olabilir bütün kuşağımla birlikte, ama paylaştığımız bir Osmanlı dünyası, Osmanlı kültürü anla-

yışı vardı ki, baktıkça yakından eriyip gidiyor ya da ufalanıyor her yerini tuttuğca. Ucundan ne çıkacak tam bilmiyorum, ama herhalde çok zaman alacak bir paradigmatik dönüşüm yaşıyoruz. Onun hikayelerinden birisi benim anlattığım.

Peki bu paradigmatik dönüşüm dış tesirlerle mi oldu? İlk defa dışarılardaki bir tarihyazımı mı bu dönüşümü tetikledi? Yoksa kendi tarihçilerimiz mi gittiler bu sonuçlara?

Demin girdiğim hikayede ilham kaynaklarımı, bana soru işaretleri, sorgulama imkanı sağlayanları, yeni bir dil sağlayanları sayarken Türkiye'nin 60'larla, 70'lerdeki entelektüel dünyasını çok ciddiye alarak anlatmaya çalıştım. Daha bir sürü isim sayılabilir, ama önemlilerinin, aklıma geldiği kadarıyla üstünden geçmiş oldum. Onların yarattığı Türkiye'de cereyan eden bir tartışma ve bir söylem dönüşümü vardı zaten. Yani nerede içerisi, nerede dışarıyı ayırt etmekte güçlük çekerim doğrusu. Doğrudan doğruya gerileme, duraklama paradigmasına yönelik sorgulama galiba dışarıdan başladı diyebiliriz. Ama Kemal Tahir'in "Az gelişmişlik bir Batı icadıdır" sözü zihnimde bir yerde olmasaydı, gerileme paradigmasının sorgulanmasına o kadar kolay intibak edebilir miydim, sanmam. Bu da aynı dilin, paradigmanın farklı bir sorgulamasıydı. Yeniçerilerle ilgili tabi ki Namık Kemal'den bu yana gelen "Bir dakika yahu, yeniçerilerin hakkını yemeyelim, onların da olumlu bir işlevi, rolü vardı" gibisinden düşünceler vardı; hiçbir zaman hakim ses olamasa dahi.

1980'lerde Namık Kemal'ler biliniyor muydu bu grup "aydın"lar tarafından? O kuşak yüz yıl öncenin geleneğiyle ne ilişkideydi?

Yok. Pek bilinmiyordu doğrusu, maalesef. Sonradan onları tanıdıkça "Yahu aynı şeyleri çoktan konuşmuşlar. Hem de bayağı iyi konuşmuşlar" dedik defalarca.

Edward Said burada genel anlamda o noktada nereye oturuyordu?

Tam adını koymadığımız bir şeydi. Mesela yeniçeri sorgulamasını yaparken, gerileme ilerleme derken, topluma bir şeyler yakıştırılıyor, istemezükçüler filan derken, aslında benim gibi o tür soruları başka açılardan soran insanlar oryantalizmin oluşturduğu bir başka paradigmatı sorguluyormuşuz. Ama doğrudan böyle oryantalizm diye bir şey tanımlamak, bunu eleştirmeye yönelik bir dil kurmak, Edward Said'in yaptığı iştir.

O derya içinde herkesle birlikte yüzerken kafasını kaldırıp çıkan, dıştan bakan ve gördüklerini gösteren ilk balık oydu.

Evet. O çok önemli, kritik bir adımdı. Ama Osmanlı tarihi, hatta Arap tarihi deryasının içinde yüzenlerden değildi, içeriden bakamadığı için yine çok önemli perspektif hatalarına düştü. Mesela, erken modernite meselesini anladığımı sanmıyorum. Esas oğlan Batıdır yine orada, kırılma noktası Napolyon'un Mısır seferidir, ondan öncesi nisbeten yekpare bir *pre-modern*dir. Hem Türk-Arap gibi ayrımlarında bence modernist ulusçu bir perspektiften düşünür.

80'lerde arşiv çalışması yaptığınız zaman, burada bir heyecan, bir dinamik sinerji hissediliyor muydu? Hissiyat da önemli çünkü...

Sanmıyorum. Muhakkak öyle de bir şey vardı, ama 12 Eylül'ün ağırlığı, ezici hissiyat oydu. “Biz buradan nereye gideriz yahu?” diye sorardı bilhassa kendi kaderini Türkiye'ye bağlı bulanlar. 12 Eylül ve onunla birlikte gelenler; televizyon seyrettiğinde, bir şeyi açıp okuduğunda, bunlar çökerten şeylerdi. Kimileri tarih çalışmayı iyice devletin lutfuna tabi kılmaya, devlete millete hayırsız olduğu düşünülenleri bu işlerden uzak tutmağa çalışıyordu. Stanford Shaw'un tarihçiliği bana fazla hitab etmemiştir, o da vefat etti, tabi ki çok önemli işler yaptı, iyi ki yazdı, etti. İşte o günlerde, ne olduysa Stanford Shaw'un arşiv çalışmalarına izin verilmedi, bu da haber oldu. Mesela o noktada Ahmet Kabaklı'nın *Tercüman*'da, veya *Türkiye* gazetesiydi, yazdığı bir yazı hatırlıyorum: “Bu doğru karardır. Stanford Shaw ne kadar Türkleri seven biri tarihçi olsa bile, arşiv bizim haremimiz gibidir ve mahremine insan yabancıyı sokmak istemez.” Bu anlayışla çok sık karşılaşıyorduk, çok değişik yerlerden karşımıza çıkıyordu. Ve bu arkadaş meclisleri dışında itiraza açık bir ses değildi. Hem çok kabul gördüğü için, hem 12 Eylül döneminin siyasi uzantısı olduğu için.

Shaw'un kendi haremi de Türk'tü aslında, ironik...

Evet. Ezel Kural Shaw.

Anayasa 82 Kasım'da kabul edildi. Engin ağabey tam o 1402'lik olmadı malum. Biz de başvuruyu hazırladık. Ondan sonra onun başına gelen bir şeyler oldu, kaçtı Ürdün'e gitti. Uzun yıllar Ürdün'de kaldı, sonra oradan Amerika'ya geldi. Kendisi anlatır bir gün isterseniz.

Zaten YÖK üniversite hayatını darmadağın etti. İş yok, güç yok ortalıkta, yapılacak alternatif yok, varsa da entelektüel açıdan cazip değil. Princeton'da bir Türkçe işi vardı, ben de son başvuru tarihi 1985'in 28 Şubat'ı başvuruyu yolladım. Ondan sonra Mart'ta bir konuşma verdik, Eylül'de de işe başladık. Benim girdiğim sene, ilk senem Bernard Lewis'le Charles Issawi'nin emekli olmadan önceki son yıllarıymış. Onlarla bölümdaş olduk o anlamda.

Said'in etkisine dönersek, Lewis'in *The Emergence of Modern Turkey*'si anlattığım yeniçerilik ve istemezlikçülük sorgulamasında en yanlış kitap ve en iyi hedefti benim için. İyi hedef iki anlamında: iyi yazılmış, o günlerin birikiminin çok iyi bir temsilcisi. Zaten sonradan emekli olduğunda Princeton okul gazetesine bir mülakat vermişti, “En önemseydiğim kitabım odur” demişti.

Türkiye'de nesilleri etkilemesi açısından gerçekten önemsemesi gereken bir kitap. Bütün kafaları şartladı oradaki anlatıyla.

Evet. Ama sorguluyorsun, tatminsizsin. İçinden yeniçerilikle ilgili, daha büyük meselelere anahtar olacağını umduğun bir proje çıkarmışsın. Tabii Edward Said, dediğin gibi, o deryadan şöyle bir kafasını çıkarıp bakan kişi, bir resim verdi bize. Ondan sonra bir süre Princeton'da çalıştım, sonra Harvard'a geçtim. Sonuç olarak hikaye böyle bir şey, içine Osmanlı tarihinin nasıl algılandığıyla ilgili birtakım konuları sıkıştırmış olduk.

Bu arada bir kamusal alan merakınız var. Dediğiniz gibi İran İslam devrimi, arkasından Türkiye'deki darbe, arkasından aynı dönemde Edward Said'in etkisi, bir

taraftan arşiv dünyasının açılması... Bunlar kalın fırçalarla iz bırakacak olaylar, eserler, kişiler. Acaba bu kamusal alan incelemeleri, bireyi onun içine alma, bu sosyal tarihi yeniçeriler ve diğer aktörleriyle değerlendirme... Temel bu yıllara aitse... Tam bu noktada buna benzer bir sorum var. Nihayetinde, nispeten yine küçük bir gruptan konuşuyoruz, Osmanlı tarihiyle ilgilenen. Ve yine meslektaşlar arasında ve hocalarla belli bir zeminde belli bir dille konuşuluyor. Ama siz bir taraftan bunu yıkmaya, kanal açmaya çalışıyorsunuz. Burada kendinizi ne kadar rahat hissediyordunuz? Özellikle yurt dışına dönünce mi bu daha rahatladı? Gündelik cevap verme kaygısından çıkıp, daha geniş bir akademik şemsiye içerisinde eski araştırmaları devam ettirmek ve yeni projeler üretmek herhalde yavaş yavaş master ve doktora öğrencilerinizle başladı.

Herhalde. Evet. Princeton'da başladı. Tabi çok şanslıyım o açıdan, çok çok iyi öğrencilerle çalışabileceğim yerlere gittim. Benim Princeton'da ilk Osmanlıca dersinde kimler vardı? Jane Hathaway, Katrin Babayan, Molly Greene, Derin Terzioğlu, Elizabeth Frierson ... Peter Brown merak etti, daldı geldi. Evliya Çelebi'yi el yazmasının fotokopilerinden okuduk. Peter Bey her hafta ödevini yapıyordu, transkripsiyonunu yapıyordu, tartışmaya giriyordu. 1988'de Evliya semineri verdim, müellif nüshasını fotokopilerden okuyorduk. Ondan önce Osmanlıca okumalarına -Peter Brown hariç- saydığım isimlerle başlamıştım. Ondan önce de çağdaş Türkçe dersleri veriyordum.

Daha önce konuştuğumuz disiplinler gelenekler ve hiyerarşiler yine burada devreye giriyor. Ben Bekir Küttükoğlu'nun bilgisinden faydalanmak için yanına çok gittim ve çok faydalandım. Çok verici bir insandı. Bilgili ve değerli bir insanın verdiği şey de kimsenin hafife alacağı bir şey değil. Ama tabi daha disiplinler bir yapı içinde, bir gelenek içinde. Bekir Bey'le daha rahattık belki, hafif derviş-meşrep hoş bir mizacı vardı, rahat konuşuluyordu, ama genel olarak Türk akademiasında birçok konuda sorgulayıcı olmak çok zordu. Hâlâ zordur belki, bilhassa gençseniz. Az önce konuştuğumuz hiyerarşiler içinden bakarsak genç, doktorsuz ve bazılarının gözünde yerli de olmayabiliyorsunuz. Ben bunu birebir hissetmesem bile birtakım yerleşik ön yargılar olabiliyor. Her ne hal ise sorgulayıcı olmak genelde zor. Bir kere bana bir iki ağabeyim öğüt verir gibi, "Cemalciğim dikkat et, çok soru sorma, hoşlanmaz hocalar" demişlerdi. Mehmet Genç bu öğüt verenlerin başında gelir. Mehmet Genç'ten çok iyi öğütler aldım ben. Onunla ilk arşivde tanıştım. Bazen otobüste gidiyoruz geliyoruz, bilhassa otobüste konuşuyorduk. Daldığımız konuşmalardan benim felsefeye meraklı olduğumu görüyor diye Mehmet Genç; tamam diyor, bir kere hoş bir artı puan aldık. Müzik, Wagner, Beethoven konuşuyoruz; artı iki oldu. Sonra ben bir gün hani dalarsın arşive içinden çıkamazsın. O vezir bir şey demiş de, o da ona bir şey yazmış da falan, bir şeyler anlatıyorum otobüste; "Cemalciğim dikkat et" dedi, "tarih insanı aptallaştırır." Kulağıma küpedir! Fazla kaptırınca ampirik malzemeye, orada tehlike vardır.

Velhasıl, bu inhitat, gerileme paradigmasının sorgulandığını, şimdi çok farklı bakmaya çalıştığımızı anlatmakta zorlanıyorum bazı ortamlarda. İnsanlara karşı çekindiğimden değil, ama maksat iletişim kurmak ve hatta ikna etmekse hiç alışık olmadıkları bir yerden girmiş oluyorum ve çok zorlanıyorum, ne yaptığımızı anlatmakta. Paradigmatik dönüşümlerin bir zorluğu bu zaten ve Türkiye'de daha çok yaşanıyor. Ama Amerika'da zaten toplumsal düzlemde yaşamak diye bir şey yok benim için, daha

çok akademik düzlemler içinde konuşuluyor. Zaten *decline* gibi kavram üzerinden tarih yazmanın Hindistan'da da olsa, eski Roma'da da olsa çoktan sorgulandığı bir çevreye konuşmuş oluyorsun. Ayrıca Türkiye'nin kendine has siyasi kamplaşmalarının ve şartlarının getirdiği bu ayak direyişler var. "Ne demek kardeşim? Batmış gitmiş, nesini savunuyorsun?" -Hiçbir şeyi! Kim neyi nerede savunuyor? Savunma lafı nereden geliyor belli değil, ama tak diye laf buraya gelebiliyor. Tahlil etmekle yargulamak arasındaki fark netleşmemişse tarihçinin işi zor.

Kemal Karpat 1973'te editörlüğünü yaptığı *Osmanlı Tarihi ve Dünya Tarihindeki Yeri* kitabının önsözünde benzer bir şey yazıyor: Dünya tarihi içinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında ilk defa konferans düşüncesi ortaya çıktığı zaman, bir sürü insan tepki göstermiş, "Bunda bir mesele yok ki, niye bunu tartışıyorsunuz?" demiş. Nereden nereye geldik? O da çığır açan kitaptır. Kemal Bey'le Halil Bey'in o yıllarda yaptıklarının hakkını vermek lazım. Yetiştirdikleri talebelere falan da bakarsak. Belki 70'lerden bu yana dünya çapında, dünya sathında bakarsak en büyük değişiklik bu oldu. Osmanlı tarihçiliğinin dünya tarihçiliği içindeki yeri bir kere çok daha önemsenir oldu. Eminim insanlara 50'lerde, 60'larda da sorsak "Osmanlı tarihi olmadan dünya tarihi yazılır mı?" diye, "Ne münasebet!" filan derlerdi, ama ansiklopedik ve çok sınırlı bilgileri şarkiyatçı geleneğe bağlı bir şekilde anlatmanın ötesine gidebilmeleri zordu. Lüzumsuz gurur konusu olabilir: "Eskiden üç sayfa ayırıyorlardı, şimdi otuz sayfa ayırıyorlar Osmanlı tarihine" ya da "Avrupa Avrupa duy sesimizi!" Oralara kadar gider. Kastettiğim o değil. Daha ciddi bir entelektüel kaygı olarak önemseniyor artık zannediyorum. Belki daha da önemli, yani entelektüel açıdan daha ilginç olanı bu önemsemeye birlikte gelen iyi düşünen entelektüellerin elinde Osmanlı tarihçiliğini farklı bir şekilde değerlendirme kaygısı da var, onu yeni bir yerlere koyma, nereye koyacağını bilemese dahi... Önemseme önemli, ama asıl ikincisinin üzerinde duralım. Bunu da birkaç kere söyledim, yazdım. Sizlerin de bildiği bir şey ama kısa geçeyim: Bir dünya tarihi olarak Avrupa tarihini normalize eden, Rönesans ve Reform Avrupasında tek ve tekil bir moderniteye doğru bir kırılma gören ve onun dışındaki tüm tarih tecrübelerini, güzergâhını, mecrasını bulamamış, tıkanmış, yanlış yollar olarak değerlendiren bir paradigma var. Aslında bu konuda benim moralim bozuk, çünkü bu paradigma hâlâ çok kuvvetli. Hâlâ orada duruyor; değişiklik yarattığımızdan emin değilim, küçük çevreler dışında. Yani geniş kitleler açısından tarih algısını konuşuyorsak, eğitim sistemleri, popüler tv dizileri, popüler gazetecilik, hatta o kadar popüler olmasa bile meraklılar üzerinde etkili olan History Channel, Discovery Channel gibi şeyleri konuşursak, bilmiyorum ne kadar mesafe kat ettiğimizi. İyimser bakamıyorum, ama hâlâ iyimser olmak istiyorum. Bir kere tarihçiliğin bu yönde kısıtlı çevrelerde bile dönüşüyor olması önemli, o yüzden ondan vazgeçmek yok. Vazgeçme meselesi de değil zaten, yapılanları küçümsemek de istemiyorum. Ama konuya aynı zamanda halkın, kitlelerin, akademisyen olmayan, tarihçi olmayan insanların tarih algısı perspektifinden bakarsak, pek bir şeyin değiştiğini görmüyorum.

40 dakikalık bir dizinin yaptığı bizim 50 yıllık emeğimizden çok daha fazla.

Alıp götürüyor! Ama bu şerhi yaptıktan sonra dönüşüme gelirse, önemi en azından küçük entelektüel çevreler açısından da bariz çok önemli şeyler oluyor. Gerisini zaman

gösterecek. Avrupa tarihçi meslektaşlarımız kendilerini iyi tarihçi görmek ve göstermek istiyorlarsa, Osmanlı tarihini eskiden yazdıkları gibi yazamayacaklarını yavaş da olsa anlıyorlar. Bu bir siyaseten doğru yanlış meselesi değil; entelektüel olarak onu öyle yapamayacaklarını biliyorlar ya, bu kadarı bile güzel bir şey. Ama yeni perspektifleri yeterince geliştiremedik, kendi açımdan bakıyorum: otobiyografi yazımı gibi bir konuya girdim, kamusal alan konusuna girdim. Ve çıktım, şimdi daha çok kamusal mekanlar üzerine konuşmayı tercih ediyorum. Soyut bir kamusal alan kavramsallaştırması hele Türkiye’de öyle saçma yerlere gitti ki. Habermas’ın elinde değil bir kısmı. Onu şimdilik bir kenara bıraktım. Türkiye’deki otoriter söylemin kamusal mıntıka demesi daha doğru olur diye düşünüyorum bazen. Neyse, kamusal mekanlar başlı başına çok önemli.

Amerika’daki Osmanlı tarihi veya genel anlamda Doğu Akdeniz, Ortadoğu olarak, sayısal anlamda da çok daha fazla merkez ve bölüm çalışıyor, çok daha fazla hoca ve öğrenci var. Daha fazla tez, kitap, makale üretiliyor. Türkiye’de de tabi artık eskisi gibi değil, hem sayısal hem nitel artış var. Dünya tarihine eklenen bir Osmanlı tarihi varken, artık dünyada Japonya’dan Kanada’ya birçok ülkede Türk tarihi çalışılırken, ve bir taraftan da Türkiye kendi coğrafyasında yeni siyasi dinamikleriyle yer alırken, aynı zamanda yeni üniversiteler sürekli açılırken, acaba konuların çeşitlenmesi, dinamizm ve alanın gidişatına dair neler söylersiniz?

Sırf alanın gidişatı olarak bakarsak iyi şeyler görüyorum. Osmanlı tarihçiliği yapılan yerlerin coğrafyasının bu kadar genişlemesi, Osmanlı tarihçiliğine giren insanların etnik, kültürel, millî, dinî aidiyetler açısından çeşitlenmesi çok olumlu bir gelişme. Bayağı ilginç perspektifler geliyor sahaya. O anlamda Osmanlı tarihçiliği bence Amerikan tarihçiliği veya Judaizm tarihçiliğinden çok daha iyi. O sahalara gelen insan malzemesinde bir çeşitlilik yok; yani Judaizm tarihinde çalışanların %99’u Yahudidir. Bizim Cengiz Şişman o alanda kendine bir yer edinmek için, kabul edilmek için akla kararı seçti. Amerika tarihçiliğinde de “içeriden” olmayan çok nadirdir; benim bölümümde Alman bir meslektaşım var mesela, Amerikalı olmayan ilk Amerikan tarihçisi olarak. Düşünün kaç yüz kişi ders verip geçmiştir; bu iyi bir şey değil tabi Amerikan tarihçiliği için. Ama bizim sahadaki bu renklilik sevindirici. Sahanın tarihi yazılırken bir gün elbette bunun da üstünde durmak gerekir. Bir kere eski geniş Osmanlı coğrafyasından bir merak var. Ayrıca, Avrupalı, İsraili, Amerikalı Yahudi tarihçilerden gelen merak var. Kısmen bu eski Osmanlı coğrafyasına aidiyetle ilgili olabilir, kısmen de alakasız şekillerde Avrupa bilim geleneklerinden olabilir. Bunun dışında Avrupa’da çok ciddi bir Osmanlı tarihçiliği, birkaç Osmanlı tarihçiliği odağı, ekolü var. Bunun dışında Asya’ya yayılıyor. Gururla söylüyorum, öğrencilerimle gurur duyuyorum çünkü, şu an Kore’de ders veren Eunjong Yi var. İktir bildiğim kadarıyla; ikinci olur, üçüncü olur inşallah. Zaten sahanın olumlu bir yanındı, ama daha da serpiliyor. O arkadaşların genellikle Türkiye’deki meslektaşlarıyla ilişkileri var, burada konferanslara katılıyorlar, çeşitli uluslararası toplantılarda bir araya geliyorlar. Dolayısıyla da fikir alış verişini çok hızla cereyan ediyor bizim sahada. Ve bu paradigmatik dönüşümün bir yere vardığını saha içinde çok daha rahat görüyorum. Öte yandan, genel tarih algısı Türkiye’de nasıl değişir çok emin değilim. Orada ciddi bir sınır ve çatışma alanı var. Türkiye’nin o çok köklü kamplaşmalarına da bağlı, az önce değindiğim.

Alana dair en ciddi gördüğünüz sorun nedir? Kuşaklar var şimdi artık, bu kadar farklı merkez var. Her yıl çıkan mevzular olsun, kitap olsun çeşitlilik güzel bir şey, ama alanın bir arada iş yapamamak gibi derin problemleri dururken...

Büyük grup projeleri sorunu bu ara çok daha sık karşımıza çıkıyor. Bir kere bizdeki malzemenin genişliği ve yaygınlığı grup çalışmalarını zaman zaman davet ediyor. İkincisi, yeni tarihçilik biçimlerinin ve alanlarının gelişmesi de Osmanlı tarihçiliğine bence ancak böyle bağlanabilir. Mesela çevre tarihçileri şu anda yeni yeni sahada filizleniyor. Sen de bunun öncülerinden oldun, devam edecek inşallah. Ama bir de grup çalışması gerektiren bir tür çevre tarihçiliği var. O tür çalışmaların eksikliği niceliksel olmaktan öte, niteliksel olarak da bazen bizim yolumuzu tıkıyor. Nicelik tarafı malum. İlk başta arşivlerin genişliği, kaynakların zenginliği. TTK gibi kurumların da yapacağı çok şey var; yapıyorlar da, harıl harıl yapıyorlar hatta ama belki biraz daha sistematik projeler yapılsa... İyi ki çıkıyor kaynaklar, ama bunları bir sistematığe bağlamak, o kaynakların kullanımını çok daha verimli kılacak. Mesela menakıbnameler kendi içinde bir dizi oluşturacak şekilde düşünülmeli. Osmanlı kronikleri mesela çok daha sistematik yayınlanmalıydı. Tesadüflere bağlı oluyor. Osmanlı sözlükleri, müellif hatlı eserler vesaire. Bu tür şeyleri seçerek yapmalı. 19. yüzyılın filoloji geleneği kuvvetli tarihçiliklerinin yaptığı birtakım temel işler var. Müellif hatlı eserlerin bir arada yayınlanmış olması Latince filolojisinde muazzam bir etki yapmış zamanında. Çünkü ondan sonra bir sürü tanımlanamayan metni insanlara bağlayıp el yazılarını farklı bir şekilde tanımayaya başlıyoruz. Yüzyılların el yazılarını ayrı ayrı analiz eden el kitapları çıkmaya başlayabiliyor böylece. Bu işin durağı yok. Biz Osmanlı tarihinde çok güzel sağlam paleografik ve filolojik imkanlara sahibiz. Devam etmeli. O şekilde yayın projeleri, bunları düşünen yayın projeleri lazım. Türkiye’de değilse dahi birçok yerde, başta Amerika, oryantalizm tartışmalarının filolojiye darbe vurduğu muhakkak, buna izin vermemeli. Gereksiz bir çatışma.

Türkiye’de modern Türk alfabesi kullanılarak bu kadar çok kaynak yayınlanmasından müştekiyim. Yeri var, zamanı var. Pedantik olmak iyi bir şey değil, amenna. Ama bilimsel yayının da kendine göre bir raconu var. O geleneğin oluşmasının makul sebepleri var. Bir örnek vereyim: Harvard’da doktora tezini yazmakta olan, Britanya tarihçi çalışan bir Amerikalı öğrencimiz var, Tristan Stein. Britanya ticareti gelişirken Britanya’nın deniz aşırı imparatorluk fikrinin nasıl geliştiğini çalışıyor. Türkçe öğrendi. Tezinde değil ama ileride kullanmayı düşünüyor. Çünkü hocası “Şu kadar sürede bitireceksin. Türkçen çok güçlü değil, Türkçe malzemeyi ileriye bırak” dedi. Neyse, Tristan İtalya’daki, İngiltere’deki arşivlerde geçen sene bir sürü çalışma yaptı. Sonra geldi bir *chapter*ını verdi bana. Bütün alıntılarının her kelimesi 17. yüzyıl İngilizce imlaıyla! *War* (savaş) değil *warre* yazmış. “Niye böyle yazıyorsun kardeşim? Hepimiz buna *war* diyoruz” demiyor kimse ona, ama Osmanlı metinlerine reva gördüğümüz davranış bunun gibi bir şey. O çocuk niye İngilizceyi öyle yazıyor da, biz Türkçeyi böyle yazıyoruz. Dediğim gibi yeri var, zamanı var; pedantik olmaktan yana değilim. Bilimsel yayın standartlarında çok ihmalkâr davranıyoruz: Niye bizim yayınladıklarımızın hepsini modern Türkçeye o kadar da aşına olmayan Arap meslektaşlarımız okuyamasın? Balkanlar’da o tür filolojik geleneklerde yetişen meslektaşlarımıza da tuhaf geliyor.

“Sahada oluşmuş olan ve bence kazanım addedilecek gelenekleri daha nasıl geliştirebiliriz, nereye gidebiliriz?”. Buradan aldım senin sorunu. Ama teknik konulardan bahsediyordum. Dünya tarihçiliği konuları da kısmen bunlara bağlı. Harvard’da vefat eden Bizans tarihçisi meslektaşımız Angeliki Laiou’nun yerini doldurmak üzere iş ilanı verdiğimiz ve başvuruların ötesinde sahayı da şöyle bir taradığımız için, zaten kısmen tanıdığım Bizans çalışmalarını, kendi gelenek ve standartlarını bir yıldır yakından tekrar tekrar esaslı bir şekilde inceleme fırsatı buldum. Farklı, bizim gibi yapmıyorlar. Mesela, modern Yunancada da Bizans Yunancasından çok uzaklaşmış. Modern Yunancaya aktarılan ya da İngilizce metnin içine yerleştirirken çok rahat modern Yunancadaki basitleştirilmiş imlayı ve dili kullanabilirler, ama kullanmıyorlar.

Mesela İSAM Kütüphanesi’ni yabancılar kullanırken çok zorlanıyorlar.

Kütüphane. Eyvallah. Ben de Harvard’dan bu açıdan müştekiyim. Harvard’ın eski kart katalogunda son derece istikrarlı bir standart vardır: Arapça, Farsça ve Türkçenin kabul edilmiş belli uluslararası kodlarına göre, karşılıklarına göre yapılmış bir el yazısı transkripsiyon. Zanaatkârâne yapılmış; hayranım. O kart katalogları tavan arasında duruyor kütüphanenin, gidip kullanabiliyoruz. Ama şimdiki bilgisayar sisteminde ara ki bulasın. Muhammed, Mehmet gibi aynı isme yedi, sekiz değişik kere bakmak zorundayız. Bazen çıkaramıyorsun bu tür saçmalıklara bağlı olarak. Koy standardını! Başından daha yavaş yürüyecek ama uzun vadede tek çözüm, bilimsel çözüm budur. Türkiye’de bu konuda çok kolay kaçılıyor. Modern Türkçenin verdiği çok aldatıcı bir cazibe var; kolay geliyor. Rahmetli Şinasi Bey “Kütüphanede not alırken asla modern Türkçeyle almayacaksın; ya Arap harfleriyle, ya transkripsiyonuyla!” derdi. Kulağımızda küpedir.

Daha tematik yerlere gelirse, benim ömür boyu izlerini sürdüğüm şeyler anılar, menkıbeler, gerileme meselesi, yeniçeriler ve sosyal hayat. Yeniçeriler meselesi oryantizm olayıyla çok yakından bağlantılı. Sırf o gericilik konusundan dolayı değil. Burada, Osmanlı tarihini aşan bir mesele var: “Müslüman toplumlarda, Şark (daha doğrusu, eskiden pervasızca toptan ‘Şark’ diye nitelendirilen) toplumlarında despotizm ve kaosun ötesinde bir siyaset var mı? Yani Doğu’da birbiri ardına gelen despotik idareler var ve halk ‘Kaosun yanında despotizm bile ehvendir’ dediği için kabul ediyor. Ama arada sırada uğursuz, haşere tipler var -yeniçeriler ya da onların kafasını karıştıran gericici ulema var-, onlar bu dengeyi bozuyorlar ve kaosa götürüyorlar. Despotizmle kaos arasında gelgitlerden oluşan bir sarkaç. Peki, bunun ötesinde bir siyaset var mı? O siyaset nasıl dillendiriyor? Onun tahayyülleri, tasavvurları, vehimleri nedir?” Bu doymadığım bir macera gibi. “Çalık Ahmet Cumhuriyet Cemiyeti ve Tecemmu Devleti İsterdi” diyor Naîmâ. Neyi istediğini tam olarak anlamak istiyorum.

Dünya tarihinin değişik dönemlerinin, süreçlerinin, temalarının değişik merkezler üzerinden tasavvur edilmesi gerekir, böyle yazılmasını istiyor gönül. Benim gönlümde yatan 16.-17. yüzyılların İstanbul merkezli bir tarihini yazmak. Burada yeni bir şehirli toplumun oluşması, yeni bir şehir hayatının oluşması, kahvehaneler, gecenin fethi... Bir yerde kahvehane, bir yerde çayhane olabilir: bir yerde Karagöz, bir yerde farklı bir kukla oyunu biçimi olabilir. Ya da farklı bir tiyatro ve eğlence biçimi olabilir. Ama sonuç olarak 16.-17. yüzyılların o erken modernitesinin bir yanını anlatmak için İstanbul çok iyi bir merkez deyip, buradan yola çıkıp tarih yazmak. Bazı konular için

Kahire, bazı konular için Tebriz, bazı konular için Paris, bazı konular için Tokyo merkez olacaktır. Ama bu yola girmek lazım, esaslı bir şekilde. Yapıldığını sanmıyorum, ben de yapmadım. “Yapmak istiyorum” diyorum burada sadece. Dünya tarihçiliğini dönüştürücü birtakım adımlar atmak gerekiyorsa -ki yine bunu siyaseten doğru bir adım olduğu için söylemiyorum, entelektüel olarak gerekli bence- oraya bir de bu tür projeleri doğru olarak koymak lazım. Yani dediğim konu açısından İstanbul beni çok düşündürdüğü için çok cazip geliyor çok uzun zamandır.

Vernakülerleşmenin hikayeleri de muazzam bir trend, değil mi? Dünya tarihinde aşağı yukarı birkaç yüzyıla damgasını vuran ve dünya sathında birçok yerde izlerini sürebildiğimiz bir trend var. Ortaçağ’a damgasını vuran klasik dillerin yanı sıra, ya da o dillerin kendi vernaküler (mahallî, yöresel, “ulusal”) versiyonlarının giderek kabul görmesi. Onlar üzerinden yeni gelişkin edebiyatların oluşması, bunun bir yerellik taşınması, bir mahallî tat taşınması. Yunus’la Dante’nin çağdaşlığı. Çok önemli, çok benziyorlar.

Babil kulesi yeniden yıkıldı.

Çok güzel. Bu hikayeyi birisi Batı Akdeniz odaklı anlatabilir, Romans dillerin Latince’den çıkması, ki çok harika olur. Bir başkası kalkıp bunu Anadolu üzerinden yapabilir; gerekiyor da.

Bu dedikleriniz Batı merkezli olmayan modernleşmenin de tarihi gibi sanki. Dünya tarihi böyle algılanmıyor.

Batı merkezli olmayan bir vernakülerleşmenin hikayesi, Batı merkezli olmayan bir sekülerleşmenin hikayesi. Herkes bunu bambaşka biçimlerde, dozlarda yaşamış olabilir ve batının sekülerleşme dediği şeyi çok geniş ve farklı gözlerle değerlendirmemizi sağlayabilir.

Yeni doktora veya mastera başlayan bir Osmanlı tarihçisi adayı dünya tarihi okumaya nereden başlamalı?

Eyvah. Güzel soru. Nereden başlamalı? O hep zor bir soru. Somut durumlarda şartlar belirlediği için kolaylaşıyor. “Bizim müessesede şu hoca var” diyorsun, oraya yolluyorsun. Nereden başlamalı?

Ben derslerimi verirken birçok meslektaş gibi Osmanlı tarihi sınırında tutmak istemiyorum; “Osmanlı tarihi üzerinden dünya tarihi öğreneceksiniz” demek istiyorum çocuklara. Ve becerebildiğimiz kadarıyla da öyle oluyor. Kahvenin hikayesi, Hint Okyanusu’yla Akdeniz’in bağlantıları, Avrupa’nın Hindistan’da ticareti... Eğer güzel bir ticaret tarihi verebilirsek Osmanlıların, Avrupa-Hindistan ilişkisini de ancak öyle anlatabiliriz.

Ama Türkiye çok belirleyici Osmanlı tarihi pratiklerinde. Bilhassa Türkiye’nin bu tür gelişmeler açısından ayağını bağlayan o ideolojik meselelerimiz var. Tarihçiliğimizin kötü yanı başta milliyetçilik olmak üzere çeşitli siyasi tavırların hammadresi olarak görülmesi; tarihten belirli tavırlara, belirli ideolojilere gıda çıkarmak. Tarih çok konuşuluyor Türkiye’de bir de, aşırı konuşuluyor. Hoşuma gitmiyor. (Ekim’de Şehir Üniversitesi’nin düzenlediği konferansta söylediğim gibi) Anoreksik olmasa da diyet

yapıyordu Türkler tarih konusunda, ama şimdi tarih oburu olmaya gittik. Kastım, sadece doğrudan tarih söylemi değil, yemek menülerinden turizm programlarına, hediyelik eşya dükkanlarına böyle bir komodifikasyon da var işin içinde. Ciddi bir metalaştırma meselesi var, o da beni çok rahatsız ediyor. Tuğranın acayip kullanımı; halbuki tuğra Osmanlılarda çok özel bir şeydi. Her şey durduğu yerde dursun istemeyiz herhalde, ama mesele o değil. Nasıl gittiğine dair de kritik kanaatlerimiz olacak. Metalaştırma boyutu var, her tarafa sızan yerli yersiz tarihî referansları kodlamak var. Popüler tarih programlarını çok aşan bir boyutta gidiyor bu. Siyasi ve ticari gibi farklı kullanım alanları var, onu gözlemek de ilginç. Ben ne karışırım, ama gözlerken analiz de yapıyorum, kanaatlerim var. Köşe yazılarında, siyaset düsturunda bilir bilmez herkes devamlı Osmanlı tarihi referanslarını kullanıyor. Her çevreden. Bana bıkkınlık veriyor. Bırakın yahu güncel bir konuyu konuşurken güncel bir dilden konuşun! Çok zarar veriyor tabi bu, tarih algısı açısından. Sürekli karşı durmaya çalıştığımız, paradigmatik dönüşüm yaratmaya çalıştığımız şeylerin yeniden yeniden üretilmesini sağlıyor.

Geçmiş o kadar kolay geçmiyor.

Geçmiyor biliyorum, konuşalım o zaman. Ama o da olmuyor, gönderme yapmakla konuşmak aynı şey değil. Biliyor musun, asıl “Barış, kardeşlik, sevgi, diyalog toplumu-yuz” deyip tam meseleyi konuştuğumuz zaman kapatmak olmasın o zaman? Tabi ki bunlar güzel laflar, ama olmuyor, konuşulmuyor.

Tarihçilik sanki giderek daha kutsal bir meslek haline geliyor. “Aramızda tarihçi var, o daha iyi bilir” ya da “Siz varken söylemek bize düşmez” gibi, böyle konuşuyor tarihçilerin yanında. Yani tarihçi de her şeyi biliyor yahu!

Kürt meselesini de biz bileceğiz, Alevi meselesini de biz bileceğiz.

Sevmedikleri, nabızlarına dokunan bir şeyi söylediğin zaman da hemen “Sen yanlışın” diyerek tarih dersi veriyorlar ama...

“Tarihçiyim” deyip çok tarih dersi dinledim. Başıma geldi.

Sahte müstehzilik o.

Abdülhamit’in dediği gibi de kullanılıyor, yani tarihçiler çözün.

Tarihçi giderek daha fazla ağırlık kazanan bir alim tipi oldu son zamanlarda.

Ama bak, bir de şu var: Dinî herhangi bir konu konuşulacaksa tarihçilerin yeri yok! O konu hep ilahiyatçılar tarafından konuşuluyor. Halbuki konuşulan bazı konular kesinlikle fıkıh veya ilahiyat meselesi değil, tarih meselesi. Alevilikle ilgili şu bu konuşulacaksa tarihçiler çağırılmıyor programlara, değil mi? Belli kurumsal gelişmeler konuşulacaksa tarihçilerin çok rahat, çok daha bilgili şekilde katılıp tarihselleştireceği tartışmaları var Türkiye’nin. Mesela birtakım ders kitaplarına minyatürlü yazmalardan vahiyle ilgili resimler konmuştu. Televizyonda bu konu tartışılacaktı. Resimler Osmanlı minyatürü yazmalarından alınmış, ama sadece iki üç ilahiyatçı var tartışmada! Bu iş doğrudur

yanlıştırı konuşuyor. Eyvallah, o da konuşsun; ama birisi de kalksın da “Bu Osmanlı kültüründe şöyle algılanmış ve şöyle bir şekilde yorumlanmış” desin. Bu tartışma girmiyor bile devreye. Çünkü din söz konusu olunca ya doğru ya yanlış diye bir mesele var. Yani tartışma konularını tarihselleştiremiyor Türkiye bir türlü. Bence onu yapabilese birçok şeyden kurtulacak. “Bu bir tarihsel sorundur” diyebileceğimiz bazı şeyler için gibi geliyor bana.

Tarih camiasının da soğuk kalmasından kaynaklanan bir durum. Bazı Tarih bölümlerinde ulema çalışmak bile tabu karşılanıyordu.

Eyvallah. Doğru.

Evet, tersi de oluyor. Osmanlı'yla ilgili kahvehane, kahvenin geliş gidişi tartışmalarında, ne içilir ne içilmez gibi ilahiyatçıları da ilgilendiren sorular var. Onlar da orada dışarıda kalıyorlar, karşılıklı yani.

Ve de tam tersi. Hepsinin birlikte konuşulabilmesi.

Genelde dünyadaki siyaset buna nasıl etki ediyor? Mesela son on yılda her yayınevi neredeyse Osmanlı'yla ilgili survey kitabı yazdı, sipariş etti. On kadar benim bildiğim kitap çıktı. Bu 11 Eylül etkisi midir? Yoksa entelektüel bir şey midir? Demin siz onu ayırt ettiniz de.

Yok, demin daha dar entelektüel çevrelerden bahsediyorduk. Çünkü onun dışında da bir Osmanlı tarihi merakı var ve gelişiyor. Bunların muhakkak aralarında paslaşmalar, örtüşmeler vardır, ama farklı bir şey o. Senin şimdi anlattığın şey daha çok 11 Eylül sonrası bağlamına gönderme yaparak açıklanacak bir şey. Kısmen, ama önemli bir kısmıyla. 11 Eylül'den hemen sonra Bernard Lewis'in yazdığı bir yazı vardı: “*Why do they hate us?* Neden bizden nefret ediyorlar?” O yazıda özetle neden bizden nefret ediyorların cevabı 1683! “Çünkü biz moderniz, hürriyeti biliriz, yani öyle bir kültürel ve siyasal sermayemiz var ki, Müslümanlar kıskanıyorlar” düsturu var. Hatta Usame Bin Ladin'i de 1683'e bağlama gayreti o günlerde tek tük olmuştu.

Soğuk Savaşın sona ermesi asıl büyük kırılma değil midir? Özellikle Balkanlar'da Osmanlı dönemine yaklaşımın değişmeye başlaması açısından...

Çok güzel. Çok iyi şeyler açıyorsunuz. Sadece 11 Eylül meselesi değil. 90'larda hatta başlamıştı zaten. Osmanlı nostaljisi de o yıllarda duyulabilecek bir yeni duyarlılık oldu bazı yerlerde. Türkiye'de hep vardı diyebiliriz ama başka yerleri kastediyorum. Evet. Balkanlar'ın çözülmesi, Yugoslavya'nın yaşadıkları, Arnavutluk falan. Yugoslavya'daki savaşın çok etkisi oldu tabi. Çok düşündürdü yine bizleri.

İran Devrimi demiştim demin. Benim için ikinci büyük olay Bosna savaşlarıydı. Benim zihnimde önemli bir dönüşüm, bir kırılmaydı. Yeni sorular, yeni anlama çabaları. Balkanlar'ı keşfetmeye yeni yeni başlıyorduk. Soğuk Savaş döneminde seyahat etme imkanları da çok güç olduğu için, benim ailem Makedonyalı olmasına rağmen uzakta bir yer gibi adı geçen bir yerdi. 90'lardan itibaren çok daha sık ziyaret etmeye başladık

çoğumuz. 2000 yılından beri her yıl arabayla gidip geliyorum, geziyorum ediyorum. Bir sürü başka insan da aynı şeyleri yapıyor zaten. Çok kolaylaştı her şey. Bir öyle tanımak var, coğrafya var. Bir de o savaşın yarattığı daha ciddi, tarihî sorular, güncel, etik sorular var. Andreas Riedlmayer'in mesela ondan önce özel bir Balkan çalışması yoktu. Macar kökenli bir Osmanlı tarihçisi, Amerika'da yetişmiş bir kütüphaneciydi.

11 Eylül'de Amerika'da mıydınız?

Amerika'daydım. Yeni dönmüştüm yaz tatilinden. Ama okul henüz kapalı. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin müdürüydüm o zaman. Askerlik gibi beş sene o işi yaptım.

11 Eylül sonrasında master doktora çalışmalarında artış oldu mu? Ne gibi yansımaları oldu akademide?

Oldu tabii. Bilhassa master başvurularında. Çünkü master kariyere yönelik bir şey. Ve master başvurularında eskiden entelektüel bir gelecek tasarlayanla kariyer tasarlayan oranı eşit gibi idiyse, 11 Eylül'den sonra kariyer tasarlayanlar çok daha öne çıktı. O kariyeristlerin bir kısmı -ki benim okuduğum yıllarda bunu konuşmak ayıptı- açıkça "CIA'ye çalışacağım" ya da "Security studies yapacağım" gibi şeyleri dillendirmeye başladılar. O anlamda etik olarak bir şey değışti, hiç hoş bulmadığım bir değışme. Eskiden böylelerinin kampüse girmeleri yasak değilse de yasak gibi bir şeydi. İstihbarat örgütlerinin kampüse gelip insan alması, çocukların açıkça "Biz bunu yapmak için geliyoruz" demesi böyle yüzlerle binlerle olmuyor, ama bu hiç ifade edilmeyen bir şeyken, edilmemesinin de belki yarattığı bir sınırlama oluyorken, şimdi konuşulan bir şey oldu. İkincisi, gazeteciliğe gitmek isteyen var, diplomat olmak isteyen var. Malumatın ve bilginin peşinde koşarken, bu işi bir hakikat anlayışı içinde yaparken, enformasyon manipülasyonu yapmayı kendi kimliği içinde özümsemiş bir yapıda çalışmanız bir kere ahlaksızlıktır. Böyle şeyler vardır dünyada, ama bizim işimiz de bizim işimizdir. Biz hakikatle uğraştığımızı düşünüyoruz, en azından samimi bir şekilde bunu yapıyoruz, becerebildiğimiz kadarıyla.

Bir taraftan gelişmiş ülkelerde, Amerika gibi, Avrupa'nın birkaç ülkesinde, İngiltere, Fransa belki Almanya'da tarihçilerin doktora düzeyinden sonra durumu artık yavaş yavaş zorlaşmaya başladı. Kadrolar aynı hızla açılmıyor. Alan dışına çıksa nereye gidecek? Öte taraftan da, bu 11 Eylül'ün yarattığı ilgi daha küçük kolejelerde, daha küçük yerlerde gelsin İslam tarihi anlatın türünde ihtiyaçlara ve talebe yol açıyor. İslam tarihi Osmanlı tarihi, Türk tarihi vermekte kalmıyor, "Sen şundan da anlarsın, şunu da yap" dediği için başka işler de yapıyor. Yani dünyaya yayılıyor bir taraftan bakıldığında, Osmanlı tarihçileri olmadık coğrafyalara gidiyor, ama diğer taraftan da projeleri birlikte yapacak insan da pek o kadar kalmıyor. Bilmiyorum ne düşünüyorsunuz? Böyle de bir ontolojik mesele; mesleğin kendi iç ekonomisi belki.

Çok güzel sordun ve haklısın. Akademik kariyerle ilgili birtakım çalışmaların ve onların gerçekleştirilebileceği iş pozisyonlarının oluşturduğu alandan bahsediyoruz. Ama aslında söylediklerimizin büyük çoğunluğu Osmanlı tarihi ve Osmanlı tarihi üzerinden dünya tarihi üzerinde düşünmek isteyen herkesi ve her kesimi ilgilendirir.

Entelektüel hayatın akademik çevrelere giderek sınırlı kalması, kısıtlanıyor olması pek sağlıklı bir gelişme değil. En azından roman ve sinema dünyası gibi çok farklı entelektüel alanlarda da cereyan eden diskurlarla temasımız olmalı. Ve karşılıklı ikna etmelere, edilmelere, dönüştürme ve dönüştürülmelere de hazır olmalıyız. Böyle de bir geniş alan var, dar anlamda akademik alan tanımından dışarıya bakarsak.

Son iki yıldır İstanbul 2010'un da desteğiyle mesela kaç tane tarihî film, belgesel çekildi ve onların konsept danışmanları hep gazeteciler! Pek akademisyen danışman görmedim jeneriklerinde. Var olan eski paradigmayı pekiştiren filmlerin ortaya çıkması bakımında problemlî.

Ama tarihçiler olarak bu alanlara girmeliyiz değil mi? Tabi ki yapabileceğimiz şeyler çok sınırlı. Hepimizin bir kere merakları sınırlı. Her şeyi merak edemeyiz. Merak ettiğimiz her şeyin izini süremeyiz. Ama "Sadece tarihçi meslektaşlarıma konuşurum" demek çok sınırlayıcı bir tavır. Filmlerin danışmanı olmanın yanı sıra, tarihçiler film üzerine ciddi yazılar yazabilir. *American Historical Review*'da *film review*ları da çıkıyor, kitabat yazıları gibi. Aynı tür uygulama mesela *Dîvân* Dergisi'nde düşünülemez mi?

Bir akademisyenin yazdığı film review gördünüz mü siz Türkiye'de?

Ben gördüm. Geçenlerde Alt Yazı dergisi sormuş, yüz film var orada.

Ben Radikal İki'de Michael Haneke'nin Caché filmini yazmıştım yıllar önce. İlle tarih filmi olması gerekmiyor.

Tabi. *Caché* tarih filmi değil. Eyvallah, böyle de girmek lazım...

Siz bir dönem Film and History dersleri verdiniz Boğaziçi'nde herhalde.

Bu dersi önümüzdeki dönem Harvard'da tekralıyorum. Bir de, İstanbul Film Festivali'ne seçki yapmıştım. *Asiler, Azizler, Aşıklar* diye on iki filmlik tematik bir seçkiydi. 2009 Nisan'daki İstanbul Festivali'ne yapmıştım. O beni çok düşündürüyor. Farklı yanları var ayrıca, edebiyattan esinlenmek gibi, filmlerin kendisinden esinlenmek kadar. *Film Studies*'te çok hoş gelişmeler var. Film araştırmaları bir zamanlar edebiyat araştırmalarının oynadığı gibi esinlendirici bir rol oynuyor. Hâlâ edebiyat analizi herhalde tarihçiler üzerinde ciddi bir etki yapar. Mesela ben Nurdan Gürbilek'i çok iyi okurum, hiçbir yazdığını kaçırmamaya çalışırım. Film çalışmalarının da çok hoş kendi geliştirdiği bir analitik dil var. Malum o da anlatı analizi, montaj analizi, perspektif analizi diyor. Tarihçi olarak bütün bu kelimeleri alıp kullanabiliriz kaynaklarımız için, orada geliştirilen imkanları da.

Fransa/Almanya/Amerika'da Osmanlı tarihçilerinin yaptıkları çalışmalar Fransız/Alman/Amerikan tarihinden besleniyor mu acaba?

Tersini sormak da mümkün: Fransa'da Fransa tarihiyle ilgili çalışmalar Osmanlıcılarının yaptıklarından besleniyor mu? Yani Avrupa tarihinin kendine has addedilen dinamiklerini daha iyi anlamak ve anlatmak için. Şimdiye kadar pek olmuyordu, ama yeni yeni başlıyor. Öncelikle Avrupa tarihçilerinin iç hesaplaşmasından dolayı bazıları daha çok okuyorlar bizleri, ama o konuda hâlâ çok ciddi sorunlar var. Tam senin soruna

cevap değil, ama Avrupa’da, bilhassa Fransızlarda bu zannediyorum daha da kuvvetli görülür: Kendini evrensel sanma. Yani kendisiyle ilgili bir hikayeyi doğası itibarıyla evrensel insanı temsil eden bir hikaye olarak yazan bir tarihçilik var Avrupa’da. Demin “Konu seçerek İstanbul ya da Tebriz perspektifli dünya tarihi yapılmalı” diyordum ya, ona benzermiş gibi görünen ama hiç öyle olmayan bir şey yapıyor. Aydınlanmanın malum felsefi kabullerinin getirdiği bir şey, Fransa’da bilhassa çok güçlü. Adımı görünce “Aa, bu harika” diyorsun, “Ne zamandır arıyordum.” Kadının Tarihi, Aşkın Tarihi, böyle büyük harfle soyut kelimeler, kavramlar uçuşuyor. Açılıyorsun bakıyorsun 17. yüzyılda Paris ve çevresindeki birkaç şehirde geçiyor herşey! Çok rahatsız edici bir şey. Yazarını, kitabını yakaladıkça söylemek lazım, ben söylüyorum; ayıp bir şey yani, valahi ayıp. Yayınevi politikası tarafı da olabilir, satış için. Ama sonuç olarak, yazarların benimsediği bir tavır, öyle de konuşuyorlar. Korkarım çok daha derin bir mesele. İnsanlarla birebir konuştuğunda falan çıkıyor bu.

Analitik sofistikasyonu benim hâlâ iyi takip edip örnek almaya çalıştığım bir genel alan, Avrupa tarihçiliği. Seçerek okumak lazım, bir de belli analitik kaygıları güderek.

Bir de şöyle bir şey var hâlâ: Avrupalı veya Avrupa tarihi çalışan meslektaşlar toplantı düzenliyorlar. Günhan böyle şeylere katılmıştır, mesela iklim tarihi, çevre tarihi ya da Avrupalı kimliği. Bu tür projelerin içine son zamanlarda, on on-beş yıldır bir Osmanlıcı, bir tane belki Mısır’dan bir meslektaş, belki Rusya çalışan birisi, hatta belki Hindistan katılıyor. Güzel, ama gidiyorsun toplantıya, hatta aynı adamlarla ikinci, üçüncü, dördüncü toplantıya, o bir başlıyor en teknik terimlere giriyor. Senin onları okuman bilmen takip etmen gerekiyor. Eyvallah okuyoruz, takip de ediyoruz bildiğim kadarıyla. Ama sen konuşurken şeyhülislam dediğin anda, “Dur bir dakika!” Ya da durmuyorsun devam ediyorsun kimse anlamıyor. Gözlerinden görüyorsun. Eğer konuşmacı olarak iletişim halindeysen bakıyorsun orada böyle bir perde var. Şeyhülislam, Patrona İsyanı; sen onların tanımını yapana kadar süren geçiyor ve aynı analitik yoğunluğu kazanamıyorsun. O yüzden o tür toplantılara çok daha seçici gitmeye başladım. Bu tür toplantılarda bu, pratik olarak tak diye yüzüne çarpıyor insanın ve çok zor bir şey. Bizim okuduğumuz kadar başka alanları okumuyorlar, o kadar! Avrupa’da Osmanlı tarihçiliği yazan arkadaşlarımız diğer tarihçiler tarafından çok okunmuyorlar. Okudukları kadarıyla fazla teknik bulunuyorlar. Kısmen haklı olabilir. Bu tip şikayetleri Osmanlı tarihçisi olmayan Alman, İtalyan, Fransız meslektaşlarımdan çok dinledim. Çok teknik geliyor. Hakikaten bazı açılardan çok doğrudur bizim metinlere bakarsan, İngilizce Fransızca yazılmışları kastediyorum, Türkçe değil, italik her sayfada tonla geçer. *Timar* gibi çeşitli teknik terimler. Orada bir soru işareti var benim de kafamda.

Ama onlar bizi italizleştirdiler.

Anladım. O kısmen öyle, ama kısmen de öyle değil. Bazen bir editör gözüyle bakarsan çok farklı bir dil kullanılabilir, o kadar gerekemeyebilir. Bu teknik bir soru bir yerde. Entelektüel olarak haklısın. Onlar için bu konuda bir şey değiştirmeye gerek yok. Ama iletişim kurmakta çok da becerikli davrandığını sanmıyorum bizim sahanın. Bir de dönüp kendimize bakmamız gerekir.

Belki sizin dileğiniz gerçek olduğunda, dünya tarihi böyle farklı temalardan, yerlerden, şehirlerden yazılmış olduğunda, oranın ürettiği o dil de yavaş yavaş sirayet edip orta yerde buluşabilir.

O tarafta yazılan dünya tarihi kitabının asla bizim isteyeceğimiz şekilde bir anlatıya dönüşeceğini düşünmüyorum. George Iggers ve Edward Wang, Towards a Global Historiography adlı bir kitap yazmış iki yıl önce. Batı-merkezli olmayan bir tarih-yazımı iddiası. Denemiler guya, ama yaptıkları aslında tamamen ilk önce Batı'da ne gelişmeler oluyor, sonra Hindistan'da, Çin'de, İslam dünyasında tarihçiler oradakini nasıl takip ediyor ve uyguluyor, onu yazmışlar! Iggers'tan iyisi yazamazdı ve o böyle yazıyor; kitabın isminde de Global var! O yüzden bizim, buradan o tarafta bu ışınları yansıtmamız gerekiyor.

Tam da bu açıdan benim için İstanbul merkezli bir bakış geliştirmek çok önemli (tabii başka merkez tercihlerini dışlayarak değil). Ben Marshall Hodgson'u çok beğenirim, takdir ederim, Şikago'da oturduğu yerde yazdıklarında dolayı. Edward Said desen hani çok kozmopolit bir dünyanın insanı. Martin Dickson'un pek eseri yoktur ama Hodgsonvari bir adamdır ve çok etkisi olmuştur öğrencileri dolayısıyla (John Woods, Cornell Fleischer, Kathryn Babayan, Andreas Riedlmayer, kısmen Engin Akarlı, çünkü Karpat'tan sonra Princeton'a gitti). Son döneminde, hastalık döneminde evinde Farsça okuduk. Hafız, Sadî okuyorduk. Hastaydı, evinden çıkamıyordu. Martin Dickson da savaşta çok dünya gezmiş dolaşmış. Ama Marshall Hodgson'un öyle bir tarafı da yok. Quaker, savaşa katılmamış, İkinci savaşta vicdani red dolayısıyla bir yerlere gitmemiş, etmemiş. Ama acayip geniş bir perspektif. Çok beğeniyorum bu açılardan. Kitabına başlarken *Axial Age* kavramını alıyor. Avrupa merkezli olarak daha önce kullanılmış bu kavramı alıyor çok iyi yayıyor Çin, Hindistan ve Ortadoğu coğrafyasına. Hoş tartışmalar bunlar, bir sınıfta bir dünya tarihi perspektifi açmak için çok iyi bir başlangıç.

Vernakülerleşme hikayesine de belki Şahnâme'yle başlamak lazım. Yunus Emre'yi filan da bir yana bırakalım şimdilik. Çok zor belki ona girmesi. İleride Anadolu'dan bakarak yazılsın isterim, ama derslerde şu anda mesela İngilizce malzemesi eksik olur. Ama Şahnâme harika bir örnek ve hepsinden erken (1010 gibi). Modern Farsça dediğimiz şeye geçiş. Halkın konuştuğuna çok yakın bir dil ve öyle bir metin doğuyor ki yüzlerce sene ezberleniyor. Nenad Filipoviç'e amcası -hâla Türkçeye çevrilmeyen *Şeyh Bedreddin* kitabının yazarı- rahmetli Nedim Filipoviç anlatmış: 1920'lerde bile Saraybosna'da bir handa Şahnâme okunmuş! Yani resitatif olarak, meddahvari bir tarzda icra edilmiş. Ve aynı anda Allah bilir Endonezya'da da okunuyordu. Şimdi bu bir fenomendir. Bunun bizim kültür coğrafyamız üzerinde de çok ciddi etkisi olmuş. Oradan Hafız. Sadî, Mevlana Rumî gibi örnekler çıkmış 13. yüzyılda. Tam o sıralara Dante, Yunus Emre giriyor falan. Acayip bir dünya tarihi olur, burada Batı da belli şekillerde girecek çıkacak konuya.

Yabancı birinin Osmanlı çalışmasına ve bir de Türklerin yurt dışında Osmanlı çalışıyor olmasına çok laf ediliyor Türkiye'de, buna ne dersiniz? Bir Türkün burada Osmanlı Tarihi çalışması onu avantajlı kılar mı?

Biliyorum. Ben bu konuya, hele ikinci sorduğuna en iyi cevap verecek adam değilim. Bilmem, perspektifimi kaybetmiş olabilirim.

Cornell Fleischer gibi bir ismin etnik bir alakası yok herhalde.

Yok. Cornell'in hikayesi de çok ilginç: Arapça konuşulan ülkelerde büyümüş ve Amerika'da çocukluğunda bir iki yıl geçirmiş, ama "High school için tekrar gittiğimde yabancı bir ülkeye gelmiş gibiydim" diyor. Ama şöyle bir fark var: Görünüşü itibarıyla herkes onu orali zannediyor. Cornell'in tipinde öyle çok aldatıcı bir yön var. Ama evet, sonuç olarak Türkçeyle ve Türkiye'yle çocukluktan hiçbir ilgisi yok. Bu soru çok sorulur. Bu çok karmaşık bir şey.

O kadar güzel örnekler var ki ortada. Suraiya Faroqi'nin hizmetleri. O artık Türkleşmiş mi diyeceğiz? Onunla mı açıklayacağız Süreyya Hanım'ın tarihçi olarak verimliliğini ve katkılarını? Muhakkak herkesin hayat tecrübeleri değişik şeyler getiriyor, götürüyor; ama ben sonuç olarak bunun kriter olarak "Kim daha dezavantajlı, daha avantajlı?" sorusunu cevaplandırmaya yeteceğini sanmıyorum Yunus. Yani şu da var: Türk kültür tarihi öyle bir şey ki, şöyle bir bakarsan son 1000 yılına, gurbet bu işin hep parçası. Çok değişik dil ortamlarına doğmuş, büyümüş insanların klasikleşmiş katkıları bu işin bir parçası. Osmanlı nesri deyince Osmanlılar arasında birkaç kuşak boyu bir numara addedilen kim? Nergisî. Nergisî Türkçeyi ileri bir yaşında öğrenmiş bir Boşnak çocuğu. Bu tam olarak bize ne öğretiyor, ona cevap vermeye çalışmıyorum ama senin sorduğun gibi soruların sıkça sorulmasına yol açan bir duyarlılık var. Yerli olan, burada yaşayan, büyüyen, bununla doğan, büyüyen insanın bir şekilde esas oğlan olması. Bu alanda entelektüel olarak. Bana öyle gelmiyor yani.

Yani kuşatamaz.

Ötekisi kuşatamaz belki. Ama içinde olan da kuşatamaz. Aynı şekilde. Bunlar hep avantajlar ve dezavantajlar taşıyan şeyler. Kuşatmak zaten bir amaç mıdır, bilemiyorum. Elbette birtakım farkları olacak. Sırf günümüz alimlerini değil, bizzat Osmanlı edebiyatını, Osmanlı kültür tarihini bu perspektiften biraz düşünersek en azından o soru herhalde değişecektir. Biraz elimizde farklı yerlere doğru kayacaktır. Nergisî sadece bir örnek. Daha bir sürüsünü sayabiliriz bunların. Acayip bir şey. Tabi çok özel bir insan diyebiliriz Cornell gibi birisi için. Başkalarını o kadar iyi bilmiyorum. Çok zor bir soru. Ben söyleyeceğimi söyledim. Türk olarak dışarıda bu işi yapmak, beni perspektifimi kaybetmiş olabileceğim bir noktaya getiriyor belki. Zihninde taşıyorsun dili, kültürü, tarihi. Hepimiz yapıyoruz bunu aslında. Hangi coğrafyada olursan ol, daha kuvvetle sarılıyorsun. Cumhurbaşkanlığı'nda, kabul töreninde yani ilk öyle bir cümleyle başladım, sık sık düşündüğüm bir şey. Çoğu gurbette geçen bunca yıl boyunca dilini, kültürünü, tarihini vatan edinmiş, onu zihninde taşımayı öğrenmiş bir insanım. Çok şükür gelişli, gidişli kendi hesabıma göre yarı orada yarı burada bir hayat belki, ama taşıyorsun da orada. Bu kendine göre çok da güzel bir şey. Böyle uyanıveriyorsun başka dilin konuşulduğu bir ortamda, o sabah kafanda Karacaoğlan mısraları dönüyor ve anlamaya çalışıyorsun. Bir kere tam bunu yaşamıştım. Bir türküsünü dinleyip duruyorum kasetten. Ya çok severim bu adamı ama burada ne diyor? Pek de bir şey demiyor galiba diye

takmıştım. Sonra tak diye şöyle bir kıvılcım, “Aha, anladım” oluyorsun. Etrafına bir bakıyorsun iki kelimesini anlayacak bir kişi yok belki. O sırada belki kahveciye girmişsin, kahve alıyorsun. Onu o şekilde yaşayabilmek de çok şükür o da güzel bir şey işte. Çok zor bir soru yani bu. Anladın herhalde. Ben çıkamıyorum işin içinden. Son tarafı bilhassa çok zor.

Tüm Türkiye’de gittikçe söyleniyor artık: Avrupa tarihi çalışan, Amerika tarih çalışan insanlar olsun.

Tabi ki olsun. Zaten var, yok da değil herhalde. Ama ilerlesin ve yerleşsin, kurumsallaşsın, gelenekleşsin dersek eyvallah. Bence onların acayip olumlu katkıları olacaktır Avrupa ve Amerika tarihine. En az ötekiler kadar değerli. Keşke olsa, bunu bir an önce yaşasak.

Malum hep *trans-* çalışılıyor. Kısmen hep yapılandı, kısmen daha yeni bir bilinçle yapılıyor ve çok da önemli bir gelişme. Harvard’da geçen yıl Orta Asya İslam Tarihi ile ilgili yeni bir iş açıldı, ilanda pozisyon, bir numaralı kriteri yöreyi *transnational* ve *transregional* bir şekilde anlayıp anlatabilen birisi olmasıydı. Avrupa ve Amerika tarihi dahil birçok pozisyon için şimdi böyle kriterler kullanılıyor. Ya da yeni oluşan grup projelerinde filan. Çevre tarihi başlı başına zaten böyle; başka türlü olmasına imkan yok.

Ama bu karşılaştırmalı tarihçilik değil artık. Farklı bir yerden gidiyor. Matbaanın etkisi Avrupa’da sittin sene çalışıldı. Matbaa bir geldi, Gutenberg’le başladı, şunu yaptı, şunu yaptı, şunu yaptı. Yani çok istiyorum, mesela bir şehir alsın ya da bir bölge alsın. Türk, Mısırlı bir meslektaşımız el yazması kültürünü içinden bilen birisi, bir de o çalışsın. Bence şu anda Avrupa tarihçiliğinde en çığır açıcı bazı çalışmalar bu tür taze perspektiflerden gelen çalışmaları olacaktır.

Bilkent’te vardı Avrupa tarihçiliği.

Avrupa tarihçileri arasına bir Türkün girmesi de o kadar kolay değil. Az önce Cengiz Şişman örneğini Judaizm Tarihi için verdiniz. Onun da bir piyasası var, iç ekonomisi var. Bilkent mezunu Avrupa tarihçileri Türkler istihdam sorunu yaşıyor. Kolay değil orada bir yer edinmek.

Doğru. Acayip zor bir iş. Ama nedir canım istihdam, insan yaşar, boş ver. Ama yavaş yavaş da bu açılma yok değil. Bugün mesela Çince öğrenip Çin tarihi çalışan çok fazla öğrenci var.

Sadece tarih de değil. 309 tane şu an Çin’de öğrenci var. Beş yıl önce bir kişiymiş. Şu son beş yılda bu kadar olmuş. Orası da açılıyor burası da açılıyor. Sürekli bir karşılıklı açılma var.

Çok ilginç. Hiç tahmin edemezdim, büyük rakam. İlle Avrupa olması şart değil o zaman. Belki Çin tarihçiliği Türkiye’de gelişir.

Çin çok daha büyük ve hızlı bir şekilde gelecek, ekonomisi gibi tarihiyle de. Öyle ki, Avrupa’nın tarihini çalışmak periferik hale gelecek.

Güzel. Zaten dünya tarihi konuşuyoruz. Avrupa tarihi girdi devreye, ama Çin keşke Türkiye’de çok iyi gelişse. Bu dünya tarihine açılımı çok değişik coğrafyalardan düşünmek lazım zaten. İran da, Balkanlar da elbette bu işin içine girmeli.

Hocam sağolun. Elinize, dilinize sağlık. Teşekkür ederiz.

Siz sağolun. İyi geldi. Açtı beni.

Söyleşi ve Düzenleme:

Abdulhamit Kırmızı,
Yunus Uğur, Ebubekir Ceylan,
Günhan Börekçi, Kahraman Şakul